

Natuur laat je leven

JAARVERSLAG

Natuurmonumenten

2016

1 WIE ZIJN WIJ? 4

Voorwoord	4
Visie en missie	5
Maatschappelijke ontwikkelingen	6
Inzet Natuurmonumenten	6

2 WIJ BEHEREN 9

Landschap centraal	9
Ruimte voor de natuur:	10
Samenwerken voor de natuur	13
Rijkere natuur	13
Omgang met wilde dieren	13

3 WIJ BEWEGEN 14

Burgerbeweging	14
Groeiende steun	16
Mooie voorbeelden	17

4 VERENIGING EN ORGANISATIE 18

Bestuur	18
Districtscommies	20
Risicomanagement	22
Human Resources Management	24
Onze duurzaamheid	25

5 FINANCIËLE RESULTATEN EN BELEID 30

5.1 Financieel resultaat 2016	30
5.2 Beleggingsbeleid	33
5.3 Financiële positie van Natuurmonumenten in de afgelopen 5 jaar	33

6 JAARREKENING 2016 38

6.1 Balans per 31 december 2016	38
6.2 Staat van baten en lasten over het boekjaar 2016	40
6.3 Grondslagen voor waardering en resultaatbepaling	43
6.4 Toelichting op de balans per 31 december 2016	46
6.5 Toelichting op de staat van baten en lasten over het boekjaar 2016	63

7 BEGROTING 2017 EN FINANCIËEL MEERJARENPLAN 2017-2019 80

Natuurbescherming. Sinds 1905.

Natuurmonumenten beschermt 371 natuurgebieden en 471 monumenten. Overal in Nederland. Voor iedereen. Dat doen we sinds 1905 met steun van leden en donateurs, vrienden, vrijwilligers en bedrijven. *Steun is nodig. Juist nu.*
Kijk op natuurmonumenten.nl

Natuurmonumenten
Postbus 9955
1243 ZS 's-Graveland
T (035) 655 99 11

*Dit jaarverslag is op zaterdag 13 mei 2017
goedgekeurd door de verenigingsraad van
Natuurmonumenten.*

Natuurmonumenten voert het CBF-keurmerk voor erkende goede doelen, uitgegeven door het Centraal Bureau Fondsenwerving. Dit is een keurmerk voor adequaat toezicht op het bestuur, het beleid, de bestedingen, de fondsenwerving en de verslaglegging van Natuurmonumenten.

1 WIE ZIJN WIJ?

Wij houden van natuur. Natuur laat je leven. Daarom beschermen we de natuur en versterken die waar dat kan. Dat doen we namens, maar vooral ook met al die Nederlanders die ook van natuur houden. Want wie zich bewust is van de waarde van de natuur, komt er ook voor op. Zo veranker je natuurbescherming in de samenleving. Nu en in de toekomst.

Voorwoord

Natuurmonumenten brengt al sinds haar oprichting mensen die van natuur houden bij elkaar. Dat ligt besloten in het gegeven dat we een vereniging zijn. De urgentie om mensen te verenigen voor de bescherming van natuur en landschap is misschien wel groter dan ooit. Als we niet oppassen is er straks buiten de beschermde natuurgebieden weinig meer te beleven.

Hoogproductieve landbouw en bouwdrift duwen planten en dieren uit onze landschappen. Om ons land, om onze landschappen leefbaar te houden moeten we als samenleving opkomen voor zachte waarden. Daarom zoeken we als vereniging nadrukkelijk de samenleving op. Tijdens de streekconferenties die we organiseerden, zagen we hoe sterk de band is die mensen hebben met het landschap waarin ze werken, wonen of opgroeiden.

De actie 'Bescherm de Kust' liet zien hoeveel kracht en energie de liefde voor een landschap kan oproepen.

Naast onze leden, donateurs en vrijwilligers willen we ook de mensen die zich voor hun landschap inzetten verenigen. Daarvoor moeten we, in een turbulente wereld, nieuwe wegen bewandelen. Welke dat precies zijn, moeten we al doende verder ontdekken. Dat is hoe Natuurmonumenten anno 2017 als vereniging nog altijd een onmisbare rol kan spelen in het veilig stellen van natuur, landschap en cultuurhistorie in ons land: niet tegen mensen, maar met mensen.

Marc van den Tweel
Algemeen directeur

© Natuurmonumenten / Erik Buis

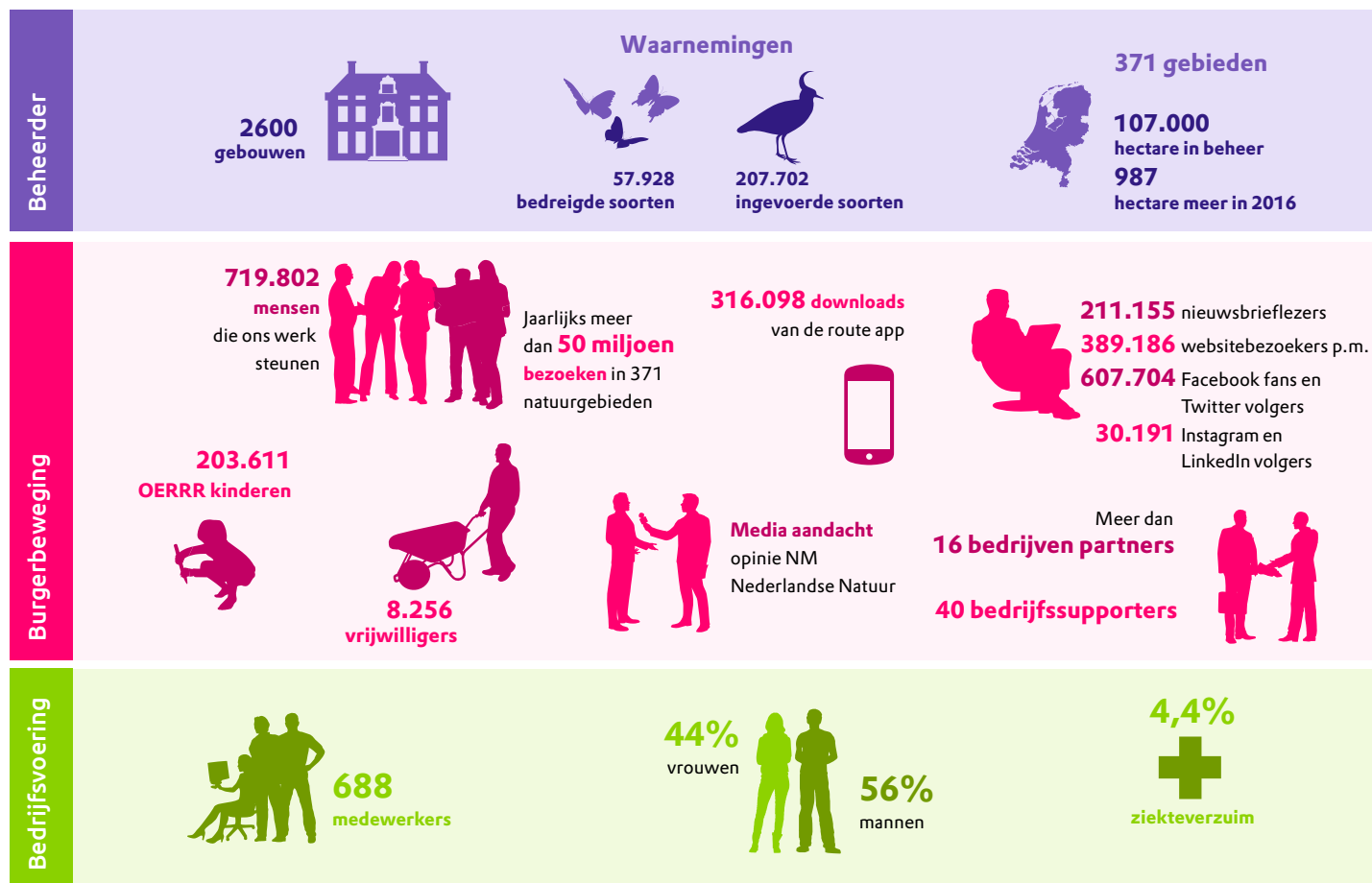
1 WIE ZIJN WIJ?

Visie en missie

Natuurmonumenten is een burgerbeweging, de beweging van en voor mensen met hart voor de natuur. We willen mensen, jong en oud, in het hart raken en we willen de fascinatie voor de natuur met hen delen. We stimuleren mensen om buiten in de natuur iets geweldigs te beleven. We geven met onze gebieden en gebouwen mogelijkheden om tot rust te komen, om te ontdekken, om te spelen en om te bewegen. Dat doen we omdat de natuur een onmisbare bron van inspiratie en verwondering is. Daar moeten we zuinig op zijn en goed voor zorgen. Want in een dichtbevolkt land is natuur extra kwetsbaar.

Natuurmonumenten is daarom ook een goed en deskundig beheerder van natuurgebieden, waardevolle landschappen en cultureel erfgoed. We verrijken Nederland met bestaande en nieuwe natuurgebieden. Overall in het land. Voor iedereen. We stellen natuur en cultuurhistorie veilig tot in de eeuwigheid door gebieden en de daarop aanwezige gebouwen aan te kopen, te beheren en toegankelijk te maken voor iedereen. Dat doen we al sinds 1905 met steun van vrienden, vrijwilligers, leden en bedrijven. We organiseren het beheer van onze gebieden en gebouwen zo dat zoveel mogelijk mensen daaraan mee gaan doen. Dan kan in de vorm van doneren, meedenken, meebeslissen, meewerken of meebezitten. Samen komen we ook op voor de natuur. Als ze bedreigd wordt, maar ook als we kansen zien haar te versterken.

Samen voor natuur: resultaten van onze strategie in 2016

© Natuurmonumenten

Bijna al onze natuurgebieden en waardevolle landschappen zijn vrij toegankelijk. Er lopen wandelroutes, fietsroutes of kanoroutes doorheen. En we organiseren allerlei activiteiten waaraan iedereen kan deelnemen. Zo willen we mensen actief bij de natuur betrekken en laten zien hoe wezenlijk het is om onze natuur voor de toekomst te behouden.

Maatschappelijke ontwikkelingen

Transitie kwetsbaar

2016 begon met de optimistische uitkomst van de klimaatconferentie in Parijs. Voor het eerst in de geschiedenis committeerden bijna tweehonderd landen zich aan harde afspraken over hun CO₂-uitstoot. De opwarming van de aarde moet worden beperkt tot maximaal 2 graden, met 1,5 graad als streefwaarde. Tegelijkertijd worstelen landen met het vertalen van de klimaatafspraken naar nationale plannen. Ook in Nederland botsen bestuurders regelmatig met maatschappelijke organisaties over onderwerpen als gaswinning, bijvoorbeeld bij Schiermonnikoog, en de verduurzaming van onze samenleving. Het besef dat klimaatverandering urgent is en verstrekkende maatregelen vereist, is groot. Maar de transitie is kwetsbaar. Tegelijkertijd zetten geopolitieke spanningen de gewenste transitie onder druk.

Natuurinclusieve landbouw

Een kwetsbare transitie zien we ook als het gaat over natuur en landschap. Verschillende onderzoeken tonen aan dat de afname van planten en dieren in ons land min of meer tot stilstand is gekomen. In natuurgebieden laten populaties planten en dieren een voorzichtig herstel zien. Het toont aan dat ons natuurbeleid werkt. Het verbinden

en vergroten van natuurgebieden is een effectieve strategie om de Nederlandse natuur te herstellen. Maar buiten de natuurgebieden holt de biodiversiteit nog steeds achteruit.

In de Balans van de Leefomgeving 2016 trekt het Planbureau voor de Leefomgeving aan de bel. De Nederlandse landbouw overschrijdt nog te vaak milieugrenzen. Natuur, landschap, bodem, lucht en water betalen de prijs. Het verlies aan weidevogels als de grutto, kievit, tureluur en scholekster is schrikbarend. De fors gegroeide melkveestapel moet snel krimpen om het mestoverschot te beperken. Het besef dat landbouw een te grote negatieve impact heeft op natuur en landschap, wordt breed gedeeld. In de politiek wordt steeds vaker gesproken over een verschuiving naar 'natuurinclusieve landbouw'. De land- en tuinbouworganisatie LTO Nederland publiceerde zelf een ambitieus programma om de landbouw te vergroenen.

Landschapspijn

Ook als het gaat om landschapsbescherming is de maatschappelijke betrokkenheid groot. Mensen zien dat de landschappen die ze koesteren steeds meer worden volgebouwd of kwaliteit verliezen door schaalvergroting en intensivering in de landbouw. Wanneer beschadiging of teloorgang van die landschappen dreigt, springen mensen in de bres en laten van zich horen. Journalist Jantien de Boer introduceert in een artikel in de Leeuwarder Courant over de toekomst van het Friese platteland het begrip 'landschapspijn'. Het woord vindt brede weerklank en wordt door Van Dale zelfs genomineerd als woord van het jaar. De maatschappelijke betrokkenheid bij het bouwen op stranden en in de duinen was groot.

Zelf doen

Kortom, we zien een groeiend besef dat er nieuwe maatregelen nodig zijn om waardevolle zaken als natuur en landschap te beschermen. En een groeiend besef dat alle betrokken partijen moeten samenwerken om tot goede oplossingen te komen. Tegelijkertijd zien we dat overheidsbeleid moeizaam tot stand komt. Mestwetgeving is daar een voorbeeld van. Terwijl initiatieven die vanuit mensen zelf komen soms enorm succesvol zijn. Of het nu gaat over de Ice Bucket Challenge of over de inspirerende zesjarige Tijn die via nagellak heel Nederland veroverd en ontroert. Inspirerende burgerinitiatieven maken veel energie los in de samenleving. Ook op het gebied van natuur en landschap zien we veel mooie en inspirerende burgerinitiatieven ontstaan. Op allerlei plekken in het land komen mensen samen op voor het behoud van hun eigen waardevolle landschap of natuurgebied.

Inzet Natuurmonumenten

Tijd voor herstel

Nu de afname van planten en dieren in onze natuurgebieden voorzichtig tot stilstand komt, is het de hoogste tijd voor herstel van de natuur die de voorbije decennia verloren ging. Op verschillende plaatsen in ons land werkt Natuurmonumenten aan spectaculaire natuurherstelprojecten. In het Haringvliet werken overheden en natuurorganisaties eraan om de Haringvlietssluizen (ZH) in 2018 op een kier te zetten, zodat Rijn en Maas weer een open verbinding krijgen met de Noordzee. Hier ontwikkelen we nieuwe deltanatuur, worden oesterriffen aangelegd en de visserij verduurzaamd. In het Markermeer is het eerste eiland van de Marker Wadden

aangelegd: de eerste stap naar een groot eilandenrijk van 10.000 hectare.

Combineren van belangen

Natuurmonumenten werkt niet alleen in de eigen natuurgebieden aan een groen en gezond landschap, maar ook daarbuiten. We investeren in verduurzaming van de landbouw. In de politiek, bijvoorbeeld door op te komen voor grondgebonden bedrijven in de besluiten over melkveehouderij. En in het veld, door samen te werken met agrarische natuurbeheerders rondom onze gebieden. Samen met lokale bewoners hebben we de komst van een grote megastal in Wichmond bij landgoed Hackfort (Gld) voorkomen. Met de campagne Bescherm de Kust maakt Natuurmonumenten zich hard voor behoud van onbebouwde stranden en duinen langs de hele Nederlandse kust.

Bij deze acties zoekt Natuurmonumenten samenwerking met andere partijen, onder meer door belangen te combineren. Zo werken we bij de inzet voor verduurzaming van de landbouw samen met agrariërs die natuur en duurzaamheid in het vizier hebben. We zijn ervan overtuigd dat voedselproductie en natuur geen tegenstelling zijn, maar elkaar juist versterken. Een ander voorbeeld van belangencombinatie is de Marker Wadden. De aanleg van de eilanden draagt bij aan natuurherstel, maar ook aan herstel van de waterkwaliteit en aan de regionale economie. Aan de noordrand van Rotterdam zorgt natuurontwikkeling voor 'groene, stedelijke longen' waar de (be)leefbaarheid van de stad bij gebaat is. Voor het behoud van Midden-Delfland strijden we tegen de aanleg van de Blankenburgtunnel.

We zijn ervan overtuigd dat het in ons dichtbevolkte, welvarende land mogelijk is om een gezonde economie te combineren met een gezonde ecologie. En alleen door samen te werken, kunnen we onze missie waarmaken: het behoud van mooie landschappen en soortenrijke natuurgebieden in ons mooie Nederland.

Samen met mensen

Natuurmonumenten is enthousiast en vol vertrouwen over het groeiende zelforganiserende vermogen van de samenleving. We reiken mensen de hand die op willen komen voor natuur en landschap in hun eigen leefomgeving. De campagne Bescherm de Kust was hiervan een voorbeeld. We ondersteunen lokale belangenorganisaties bij het opkomen voor hun eigen landschap. Tijdens zes landschapsraadplegingen gingen we in gesprek met duizenden mensen over de zorgen die zij hebben over het landschap waar ze in leven, én over de oplossingen die ze zelf kunnen uitvoeren om hun landschap te beschermen. Tijdens een speciale kinderconferentie in Rotterdam spraken driehonderd kinderen over het Rotterdam van nu en hun stad van straks. Tenslotte was 2016 het jaar waarin besloten werd dat er niet getornd mag worden aan Europese natuurwetgeving. Een half miljoen Europeanen heeft de Europese Commissie in een petitie opgeroepen de regels niet te versoepelen.

Kengetallen (KPI's) Natuurmonumenten 2016

		Doel	Realisatie
Goed beheerder 	Tenminste gelijk houden van de kwaliteit van natuurgebieden	100%	● 81%
	Goede onderhoudsstaat gebouwen	100%	● 100%
	Realisering ontbrekende schakels (vanaf 01-01-2014)	30%	● 19%
	Natuurvisies met externe consultatie	100%	● 100%
Burgerbeweging 	Aantal leden	571.004	● 584.765
	Aantal donateurs	149.668	● 135.037
	Totaal	720.672	○ 719.802
	Aantal geworven leden per jaar in de regio's	3.850	● 3.389
	Aantal geworven OERRR lidmaatschappen per jaar in de regio's	1.200	● 616
	Imagopositie (Stand op de ChariCom)	12	● 18
	Spontane naamsbekendheid	12	● 18
	Imagosaldo (imagoscore) (realisatie als rapportcijfer getoond)	7,0	○ 6,9
	Tevredenheidsscore voor 1 gebied per beheereenheid per 3 jaar	8,5	○ 8,3
	Inzet vrijwilligers (aantal dagen)	70.000	● 72.544
	Inzet vrijwillige groepscoördinatoren (aantal)		● 180
	Community per beheereenheid per 3 jaar	30	● 73
	Aantal issues per jaar overtuigend beïnvloed		○ 11
	Ledenraadpleging per jaar (landelijk)		○ 0
	Achterban raadplegingen per jaar (regio's)		● 7
	M€ Fondsenwerving (x M€ 1)	34,4	● 38,2
	M€ Resultaatdoelstelling Business Development (x M€ 1)	1,3	● 0,1
Bedrijfsvoering 	Omvang van de vaste/flexibele formatie in FTE		○ 620
	Omvang van de vaste/flexibele bezetting in FTE	624	● 574
	Ziektecijfer	< 4%	● 4,4%
	Cumulatief getoetst areaal dmv kwaliteitstoetsen (in hectares)	67.451	● 56.961

2 WIJ BEHEREN

Natuurmonumenten beheert 107.000 hectare natuur, verdeeld over 371 gebieden. Dat is mooi, maar ook heel veel werk. En noodzakelijk werk; zonder dat zou de biodiversiteit in de natuurgebieden nog weer achteruitgaan. Nu is er sprake van een voorzichtige vooruitgang.

Landschap centraal

Veel van onze natuurgebieden zijn van origine natuurlijke cultuurlandschappen; landschappen die door de mens zijn gemaakt. Om de natuurlijke rijkdom daarvan te behouden, is en blijft de mensenhand nodig.

Permanent beheer is ook nodig, omdat onder meer verdroging en vermesting met stikstof en fosfaat de planten en dieren in de natuurgebieden sterk onder druk zetten. Het dwingt ons tot intensief beheer, om te voorkomen dat duingebieden dichtgroeien met bomen en struiken, de heide vergrast en hoogveen verdroogt. Voor ons beheer is onze langetermijnvisie Het Landschap Centraal leidend. Uitgangspunt hierin is dat we ons niet alleen richten op goed beheer van onze gebieden, maar ook een rol spelen in het landschap waarvan een natuurgebied deel uitmaakt, het terugdringen van milieuverontreiniging en de aanpassing aan klimaatverandering.

In totaal beheert Natuurmonumenten nu 107.000 hectare natuur. Daarnaast is de vereniging verantwoordelijk voor 2.600 bouwwerken waaronder landhuizen, forten,

Gebieden en bouwwerken

2 WIJ BEHEREN

gebouwen, ruïnes, ijskelders en fruitmuren. De gebouwen hebben een relatie met het omringende landschap, vertellen over de geschiedenis en hebben soms een natuurfunctie.

Ruimte voor de natuur:

Aankopen

Mijlpaal van 2016 was de aanleg van het eerste eiland (250 hectare) van de Marker Wadden. Op dit eilandenrijk in het Markermeer komt een landschap tot stand met slikken, rietvelden en stukken open water die rijk zijn aan waterplanten, vissen en vogels. Op het grootste eiland komt ook een kleine haven en een zandstrand. De Marker Wadden zorgen ervoor dat er een einde komt aan het grote slibprobleem van het Markermeer. Tegelijkertijd is het een enorme impuls voor de biodiversiteit. Eind september werden al twintig vogelsoorten waargenomen, waaronder reuzensternen en slechtvalken.

Verder hebben we in 2016 wederom prioriteit gegeven aan de voltooiing van het Nationaal Natuur Netwerk (NNN). In tal van natuurgebieden hangt afronding af van een of enkele aankopen. Als we die 'ontbrekende schakels' kunnen toevoegen aan het NNN kunnen we de betreffende gebieden effectiever beheren. De voor natuurherstel noodzakelijke maatregelen kunnen dan beter genomen worden. Bovendien is er minder geld nodig voor het tegengaan van schadelijke invloeden.

Omdat we het van groot belang vinden dat het NNN snel af is, hebben we een deel van het vermogen van Natuurmonumenten ondergebracht in een bestedingsreserve. Daarmee kunnen we ontbrekende percelen in natuurgebieden aankopen. In 2016 hebben we in dat kader tien

Onze gebieden in beheer

371 Natuurgebieden
107.000 hectare gebied
in beheer (in grijs aangegeven)

© Natuurmonumenten

2 WIJ BEHEREN

hectare houtwallen en bossen kunnen aankopen in het Twentse natuurgebied Duivelshof. In de Tienhovense Plassen bij Utrecht is een legakker aangekocht, waardoor een aaneengesloten gebied ontstaat dat aantrekkelijk is voor riet- en moerasvogels.

Met financiële steun van de Nationale Postcode Loterij is 73 hectare landbouwgrond aangekocht aan het Haringvliet, aansluitend bij bestaande natuurgebieden. De aankoop is onderdeel van het Droomfondsproject Haringvliet, waarmee de natuur die kenmerkend is voor een riviermonding nieuwe kansen krijgt.

Een bijzondere aanwinst was ook Arboretum Poort Bulten in Twente met planten die voorkomen in Twente en een fascinerende collectie van wel duizend soorten inheemse en uitheemse bomen en heesters.

Herstellen

We hebben in 2016 meerdere grote herstelprojecten uitgevoerd. De omvorming van 170 hectare landbouwgrond tot bloemrijke graslanden in het Vlijmens Ven bij Den Bosch (NB) verliep sneller dan gepland. Uiteindelijk is het de bedoeling dat het pimpernelblauwtje, een sterk bedreigde vlindersoort, hier weer een goede toekomst krijgt.

In het Zwarte Meer in de IJsseldelta (Ov.) is een begin gemaakt met het herstel van rietmoerassen om met name voor grote karekieten en roerdompen betere en grotere leefgebieden te creëren. Niet ver daar vandaan, in De Wieden, zijn oude petgaten weer open gegraven. Daarmee is het verlandingsproces, dat zo kenmerkend is voor het laagveenlandschap van De Wieden, weer teruggezet. Dat betekent nieuwe kansen voor krabbenscheer, kranswieren, groene glazenmakers en zwarte sterns.

Cultuurhistorie

Aantal bezoekers Open Monumenten dag op 10 en 11 september 2016 op 21 locaties

Monument	aantal bezoekers
Slot Haamstede	2100
Hackfort - rondje Hackfort	125
Hackfort - bezoek kasteel	190
Watertoren Sint Jansklooster	585
Huisje op Benderse berg	230
Schaep en Burgh	800
Fort Ellewoutdijk	300

Monument	aantal bezoekers
Fort bij Abcoude	496
Fort bij Nigtevecht	600
Fort aan de Botshol	30
Fort Spijkerboor	284
Bunkers Schiermonnikoog	36
Nazomerfeest boerderij Akerdijk	600
Fort Waver Amstel	400

Monument	aantal bezoekers
Atelier R. Roland Holst	230
Oude Buisse Heide	400
Hompesche Molen	90
Deltagoot Waterloopbos	1500
De Kluis Valkenburg	204
Hoeve Lichtenberg	179
Volmolen in Geuldal	250

2 WIJ BEHEREN

Op de Brabantse Wal (NB) zijn bomen gekapt en zijn de bodems en oevers van het Groote Meer, het Kleine Meer en het Granaatven geplagd. Daardoor komt er meer water in de drie sterk verdroogde vennen.

Naast deze drie grote herstelprojecten die mogelijk zijn door subsidies van de Europese Unie (LIFE) is ook op het waddeneiland Griend flink ingegrepen. Met financiële steun van Rijkswaterstaat en de provincie Fryslân zijn grote hoeveelheden zand aangebracht en schelpenbanken aangelegd om te voorkomen dat dit vogeleiland wegspoelt.

Restauraties

Op cultuurhistorisch vlak hebben we weer herstelwerk kunnen uitvoeren. In het parkbos bij kasteel Eerde bij Ommen (Ov.) is bijvoorbeeld het zogenoemde quinconcevak, een ontwerp uit de Frans Classicistische stijl die in 1715 in de mode was, volledig gerestaureerd. Op Schiermonnikoog (Fr.) is de eendenkooi opgeknapt, als onderdeel van een project om 24 kooien in het waddengebied te behouden.

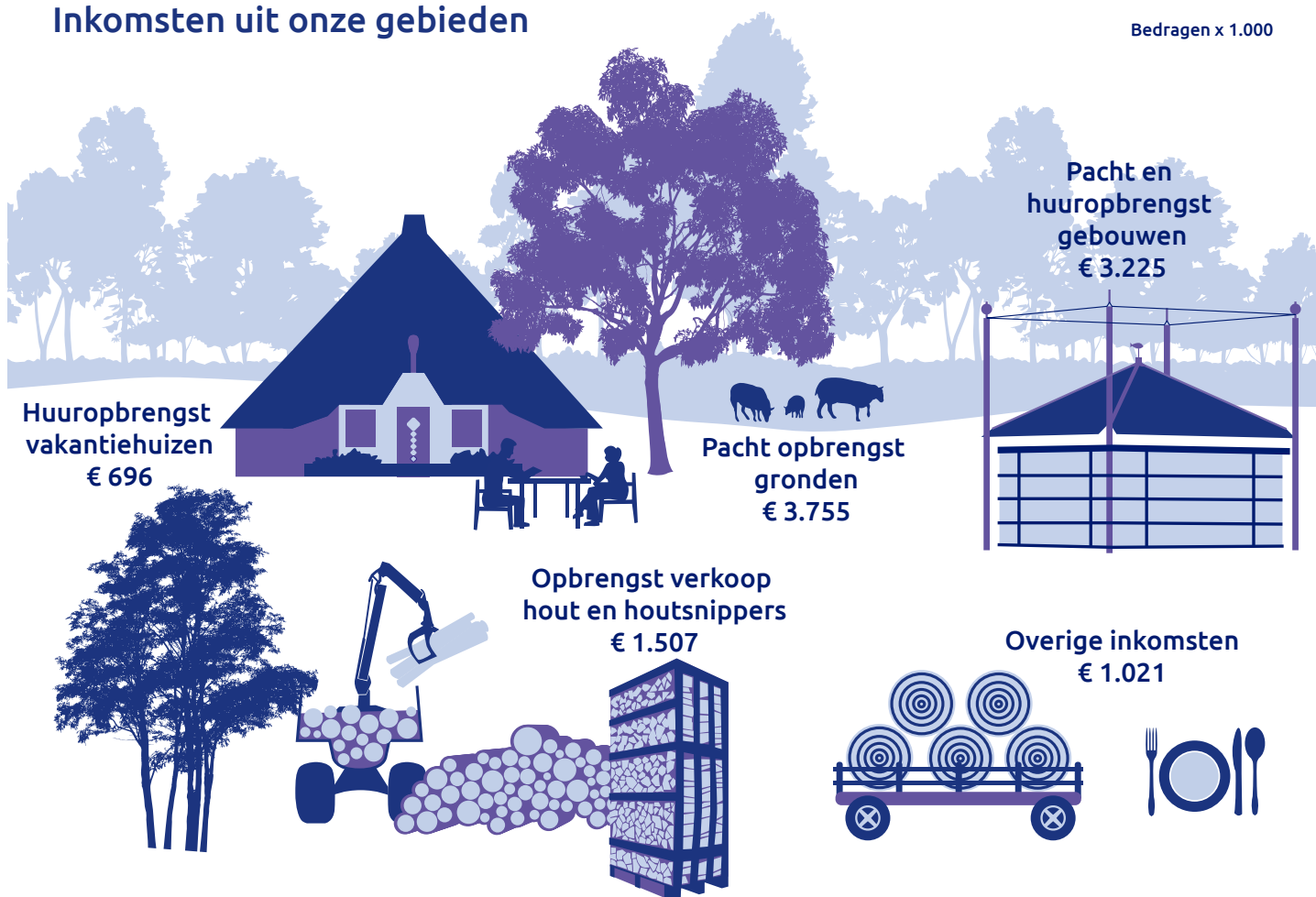
In Noord-Limburg zijn de monumentale kassen op landgoed Jachtslot De Mookerheide gerestaureerd. Cliënten van de zorgorganisaties DeSeizoenen en Driestroom gaan weer groente en fruit kweken in de kassen en de omliggende tuinen.

In het Waterloopbos (Fl.) is een begin gemaakt met de uitvoering van een tienjarig herstelplan, waarbij tien waterbouwkundige modellen opgeknapt worden. Zo is meteen invulling gegeven aan de status van rijksmonument die het bos kreeg in 2016.

Als het gaat om erkenningen moet ook Fort Kijkuit (NH)

Inkomsten uit onze gebieden

Bedragen x 1.000

© Natuurmonumenten

worden genoemd, dat de prestigieuze Europa Nostra Prijs kreeg. Dit is de belangrijkste prijs in Europa op het gebied van cultureel erfgoed.

Samenwerken voor de natuur

Bij onze inzet voor de natuur zoeken we steeds de samenwerking met andere partijen. Natuurmonumenten streeft er niet naar alles zelf te kopen en te beheren; publieke of private partijen kunnen dat vaak ook. In het beheer werken we samen met tientallen boeren en particuliere landgoedeigenaren.

In november ging een eerste groep van boeren en boswachters samen naar de collegebanken van de agrarische hogeschool in Dronten om er de nieuwe cursus Natuurbeheer en Ondernemerschap te volgen. Ze verdiepen zich in het natuurbeheer van cultuurlandschappen zoals graslanden. Het programma is ontwikkeld door de stichting Van Groene Waarde samen met Aeres Hogeschool Dronten, HAS Den Bosch, Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten. Doel is om de natuurwaarden in het boerenland te vergroten.

Natuurmonumenten heeft zich als eerste Nederlandse organisatie aangesloten bij Commonland. Commonland herstelt en verbindt natuurlijke en economische landschapszones. De aanpak van de organisatie heeft in Zuid-Afrika, Spanje en Australië al tot concrete resultaten geleid.

Rijkere natuur

Het Planbureau voor de Leefomgeving stelde in z'n laatste Balans van de Leefomgeving dat de Nederlandse natuur 'voorzichtige tekenen van herstel' vertoont, met name in

grote natuurgebieden waar de milieuomstandigheden zijn verbeterd. We zien daarvan voorbeelden in verschillende gebieden die we beheren. Een kleine greep: op de Sallandse Heuvelrug (Ov.) broeden weer raven, op het Vogeleiland in het Zwarte Meer (Ov.) bracht een zeearendpaar twee jongen groot, in de herstelde hooilanden op landgoed De Klencke (Dr.) bloeit volop moeraskartelblad, op het natuureiland Tiengemeten in het Haringvliet (ZH) zijn nu meerdere beverburchten, in beschermde zones van de Waddenzee groeit het areaal meerjarige mosselbanken, kraanvogels broeden behalve in het Fochteloërveen nu ook in het Dwingelderveld, Holtingerveld, het Drents Friese Wold, het Bargerveen en Midden-Drenthe (de laatste twee zijn gebieden van Staatsbosbeheer).

Aanpak stikstof

Herstel van natuurwaarden wordt nog altijd belemmerd door ongunstige milieucondities, zoals een hoge stikstofdepositie en te lage grondwaterstanden. De stikstofproblematiek wordt aangepakt met de PAS, Programmatische Aanpak Stikstof, een overheidsprogramma om de schadelijke effecten van de stikstofverontreiniging op de natuur te verminderen en tegelijkertijd ruimte te scheppen voor economische activiteiten. Natuurmonumenten geeft bij de uitvoering van de PAS voorrang aan de natuur. De economie is secundair. In 2016 is al een aantal projecten uitgevoerd, maar de grote hausse wordt in 2017 aangevraagd en gaat dan in uitvoering.

Omgang met wilde dieren

Een ontmoeting met wilde dieren behoort tot de mooiste natuurervaringen. We werken aan meer leefgebieden, waar herten en wilde zwijnen zich vrijelijk kunnen

bewegen. Tegelijkertijd moeten we in ons land, met z'n beperkte ruimte, rekening houden met andere belangen. Als wilde dieren schade veroorzaken aan landbouw of als de verkeersveiligheid in het geding is, kijken we of dat met diervriendelijke maatregelen kunnen oplossen (met wildroosters, graasweides of het verlagen van de snelheid). Alleen als deze ingrepen onvoldoende effect hebben, komt afschot in beeld. We zijn tegen afschot op basis van een vaststaand aantal dieren in een gebied. We pleiten voor het opheffen van het nulstandbeleid. In Drenthe is dat gelukt.

We creëren ook mogelijkheden voor natuurlijke populaties. In 2001 stopten we in het Deelerwoud volledig met het afschot van edel- en damherten. In 2014 is deze zone uitgebreid met 1.000 hectare op de Veluwezoom. Ook het afschot van wilde zwijnen is beëindigd. De dieren zijn minder schuw, hun zichtbaarheid neemt toe. Eind 2016 hebben we toch moeten besluiten om in de randen van het gebied in de populatie damherten in te grijpen, vanwege de toenemende overlast bij burens en een verdubbeling van het aantal aanrijdingen.

In 2016 bedroeg het afschot in onze gebieden 255 wilde zwijnen, 218 edelherten, 132 damherten en 171 reeën. De vos is een prachtig roofdier, dat thuishoort in onze natuur. In sommige gebieden is de vos evenwel een bedreiging voor bedreigde soorten, zoals weidevogels en hamsters. Afschot kan dan aan de orde komen, maar pas nadat alle maatregelen zijn genomen voor het creëren van een optimaal leefgebied, zoals het weghalen van begroeiing en het verhogen van het waterpeil. Vijf wilde diersoorten zijn in Nederland vrij bejaagbaar: konijn, haas, fazant, wilde eend en houtduif. In onze gebieden wordt in beginsel niet op deze dieren gejaagd.

3 WIJ BEWEGEN

Natuurmonumenten is in 1905 opgericht door burgers. We zijn een burgerbeweging. Anno 2016 vervullen we die rol meer dan ooit en vol overtuiging. Samen bereiken we meer en is het maatschappelijk draagvlak groter.

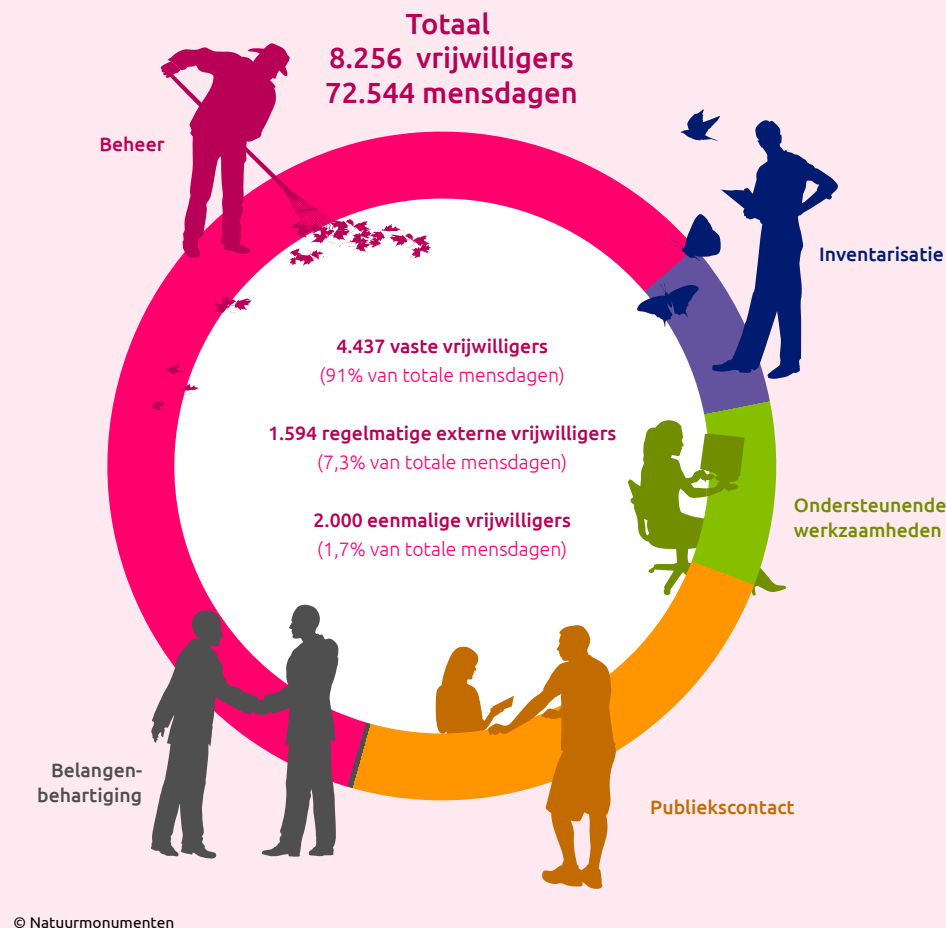
Burgerbeweging

Bescherm de kust

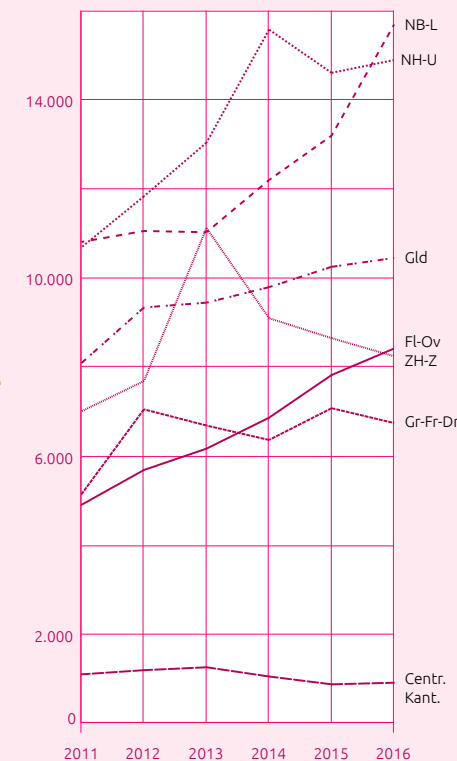
Natuurmonumenten is steeds meer een echte burgerbeweging: een vereniging van mensen met hart voor de natuur die meedoen, meedenken en meepraten. Ook in 2016 zijn er grote stappen gezet in dit proces. Een van de mooiste voorbeelden van de groeiende betrokkenheid van burgers is de campagne 'Bescherm de kust'. In korte tijd ondertekenden ruim 108.000 leden en niet-leden een online petitie voor een open en onbebouwde kust. 'Bescherm de kust' is een initiatief van Natuurmonumenten en vijf andere natuur- en milieuorganisaties.

Om de burgers en maatschappelijke organisaties meer gelegenheid te geven hun bezorgdheid te uiten en vooral ook uit te nodigen met ideeën voor een betere kustbescherming te komen, werden in de kuststreek (Katwijk, Neeltje Jans, Camperduin) drie streekconferenties georganiseerd. Onze taak bestond uit het organiseren en het faciliteren in de uitvoering van ideeën; de agenda stellen niet wij, maar de deelnemers op. Veel goede nieuwe ideeën werden uitgewisseld. Dankzij de campagne staat kustbescherming op de politieke agenda.

Vrijwilligers

Totale inzet vaste vrijwilligers per regio mensdagen (2011 t/m 2016)

3 WIJ BEWEGEN

Streekconferenties

In 2016 werden in totaal zes streekconferenties gehouden; in Norg, Vorden, Tilburg en drie aan de kust. Aanleiding was de ene keer dat we beter willen weten welke wensen de omwonenden hebben, de andere keer een duidelijk issue. In Tilburg ging het om de wirwar aan planologische claims voor het gebied waarin onder meer de Loonse en Drunense duinen liggen; in de Graafschap spelen plannen voor een megastal aan de rand van landgoed Hackfort.

Rotterdam had een absolute primeur met een kinder-streekconferentie. Honderden kinderen maakten op een mooie, onbevengene manier duidelijk wat hun dromen voor de stad van de toekomst zijn.

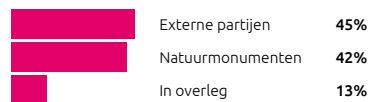
Communities

Ook aan de uitbreiding van het aantal communities (inmiddels meer dan veertig) is af te lezen hoe groot de stappen richting burgerbeweging zijn. In deze communities dragen betrokken burgers hun eigen ideeën voor een gebied aan en helpen veelal ook met de verwezenlijking ervan. Zo denken de dorpsbewoners van Kimsdorp (Fr.) mee over de toekomst van een populierenbos, kwam in het Dwingelderveld (Dr.) een aantal leden van een wielerved met plannen voor een nieuwe MTB-route en is er rond de Empese en Tondense Heide (Gld) een app-groep ontstaan om mensen te betrekken bij het gebied.

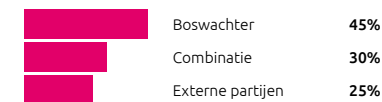
Communities en streekconferenties maken meer dan duidelijk dat er bij de burgers veel en goede ideeën leven, dat ze graag mee willen denken en helpen om ons land groener, schoner en leefbaarder te maken. We werken graag met hen samen. Samen beschermen we de natuur.

Communities, publieksacties

Initiatief tot community

Wie leidt de community?

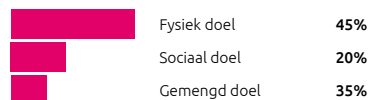

Fysiek doel - het beheren of verbeteren van de fysieke omgeving m.b.t. natuur, recreatie, cultuurhistorie

Sociaal doel - bewustwording, betrokkenheid, sociale cohesie of gezondheid

Gemengd doel - sociaal, fysiek en institutioneel/economische doelen

Doel community

Activiteiten communities overig:

5% Vertegenwoordiging NM
5% Fondsenwerving
4% Ecologisch onderzoek
4% Ledenwerving
4% Natuurinrichting
1% Voedsel verbouwen
1% Verwerving gronden
2% Overig

Deelnemers per community

Gemiddeld
15
max 48 / min 4

*excl. 3 uitschieters communities van 120, 100 en 75 deelnemers

© Natuurmonumenten in samenwerking met Van Hall Larenstein

3 WIJ BEWEGEN

Daarom ook is er in 2016 een werkgroep gestart die zich buigt over de vraag hoe burgerinitiatieven verder gestimuleerd kunnen worden.

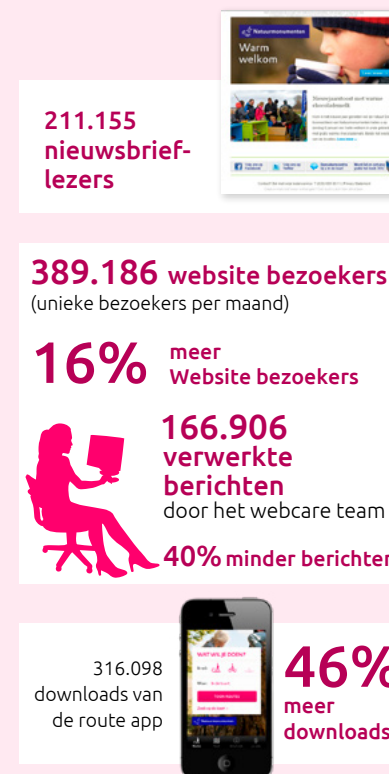
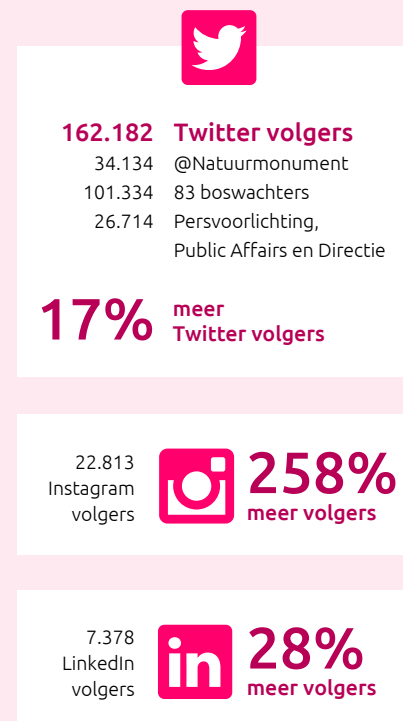
Groeiende steun

Natuurmonumenten is een organisatie die impact wil hebben. Wij willen meer natuur in Nederland. We willen een netwerk van aaneengesloten natuurgebieden realiseren. We willen dat de biodiversiteit weer toeneemt. We willen dat de landbouw daaraan een serieuze bijdrage gaat leveren. We willen ook dat mensen zich steeds meer eigenaar voelen van de natuur en dat de politiek bij al haar keuzes de natuur sterker maakt.

In die ambities krijgen we steun van een brede achterban. De steun voor het beschermen van de natuur in Nederland is onverminderd groot. In 2016 kregen we in ons werk steun van 719.800 leden en donateurs, evenveel als het jaar ervoor. Daarnaast verwelkomden wij enkele honderden nieuwe vrijwilligers (in totaal zijn er nu 8.256). Een groeiend aantal mensen komt in beweging voor het landschap; ze verzetten zich tegen aantastingen, maken plannen voor herstel en voeren die plannen uit. Ruim 10.000 collectanten gingen deur aan deur in de dorpen en steden; hun inzet bracht ruim 710.000 euro op, een stijging van meer dan twintig procent ten opzichte van 2015. Wij zagen bovendien het aantal kinderen dat zich aansloot bij het jeugdprogramma OERRR toenemen tot 203.600. Op Facebook kan Natuurmonumenten inmiddels rekenen op een totaal van 440.000 fans. Op Twitter volgen in totaal 160.000 mensen onze organisatie en onze boswachters.

Online interactie met Nederland

Het bereik van onze Facebook pagina is 1,6 miljoen mensen per maand

3 WIJ BEWEGEN

En ook dankzij steun van vele stichtingen en fondsen, zoals het Prins Bernhard Cultuurfonds, Stichting Zabawas, Stichting Tabernaleporis, Adessium en de TBI Fundatie, hebben wij in 2016 diverse projecten kunnen realiseren.

Mooie voorbeelden

In oktober kwamen meer dan 11.000 kinderen uit heel Nederland af op de **ING Wilde Buiten Dagen**. Samen maakten we onder meer het grootste openlucht natuurmuseum van Nederland. En leidden onze boswachters van Natuurmonumenten de kinderen op tot Boswachter van OERRR.

Op 5 en 6 november vonden onze jaarlijkse **boomplantdagen** plaats. De Ramenberg bij Loenen op de Veluwe was in 2016 de laatste keer de locatie. Sinds 2010 is hier een nieuw bos van 13 hectare met 25.000 bomen geplant. Duizenden hebben in de jaren ook hun eigen boom zelf geplant; in oktober kwamen zeventuizend mensen naar Loenen. Ze hadden zelf een boom gekocht of een boom cadeau gekregen. In het nieuwe bos zijn uitsluitend inheemse loofbomen geplant, zoals eiken, lindes, berken, haagbeuken en meidoorns. De boomplantdagen worden mede mogelijk gemaakt door onze partners **Landal GreenParks** en **Greenchoice**.

Op woensdag 11 mei 2016 presenteerde de VARA samen met Natuurmonumenten de **Nationale Natuur Quiz 2016**. Een liveshow op NPO1, waarin Sophie Hilbrand en Chris Zegers Nederlanders testten op hun kennis van de natuur. Er keken in totaal meer dan een miljoen mensen. Het programma werd door de kijkers goed gewaardeerd met een 7,5.

Naast de jaarlijkse bijdrage van 13,5 miljoen euro kregen we, samen met andere organisaties, ook 1,9 miljoen euro van de Nationale Postcode Loterij voor het project **Natuur Toegankelijk voor Iedereen**. Dankzij deze extra bijdrage maken we met Revalidatiefonds, Fonds Verstandelijk Gehandicapten, de Nederlandse Stichting Gehandicapte Kind en Kenniscentrum Groen & Handicap de natuur toegankelijker voor mensen met een beperking. Zeker ook noemenswaardig is de **aanleg van de Marker Wadden**, waar we met name dankzij het Droomfonds van de Postcode Loterij voortvarend mee aan de slag konden gaan.

Met **Weleda** werken we samen aan de versterking van bloemrijke natuur in Nederland en beschermen we ruim 100.000 vierkante meter bloemrijke natuur. In 2016 maakten we met Weleda het Bloemrijk Wandelrouteboekje met vijf wandelroutes door deze bloemrijke gebieden, zodat iedereen van deze prachtige gebieden kan genieten.

Met **Landal GreenParks** betrekken we gasten actief bij de natuur en verrijken we de natuur in Nederland onder het motto 'Ontdek wat groen kan doen'.

De 'Kerstboom voor één piek'-actie van **IKEA** is ook in 2016 weer gehouden. Het leverde een schenking op van 85.000 euro. Het geld wordt besteed aan 13 lokale natuurprojecten door heel Nederland, gelegen in de omgeving van de IKEA-vestigingen.

Met onze partner **Natuurbegraven Nederland** onderzoeken we in verschillende regio's locaties voor een natuurbegraafplaats. We kijken per locatie of we de natuur kunnen verbeteren en versterken dankzij natuurbegraven. Met natuurbegraafplaatsen voorzien we in een groeiende

behoefte van mensen die zich verbonden voelen met de natuur. De inkomsten die hiermee verkregen worden, zijn een belangrijke bijdrage voor ons werk.

Natuurmonumenten is een vereniging, als zodanig zijn wij aan strenge regels gebonden. De verenigingsraad, het bestuur en de directie bepalen de koers van de vereniging Natuurmonumenten. Zo houden we toezicht, bestuur en uitvoering strikt gescheiden, zorgen we ervoor dat onze middelen optimaal worden besteed en houden we onze stakeholders op de hoogte van de ontwikkelingen.

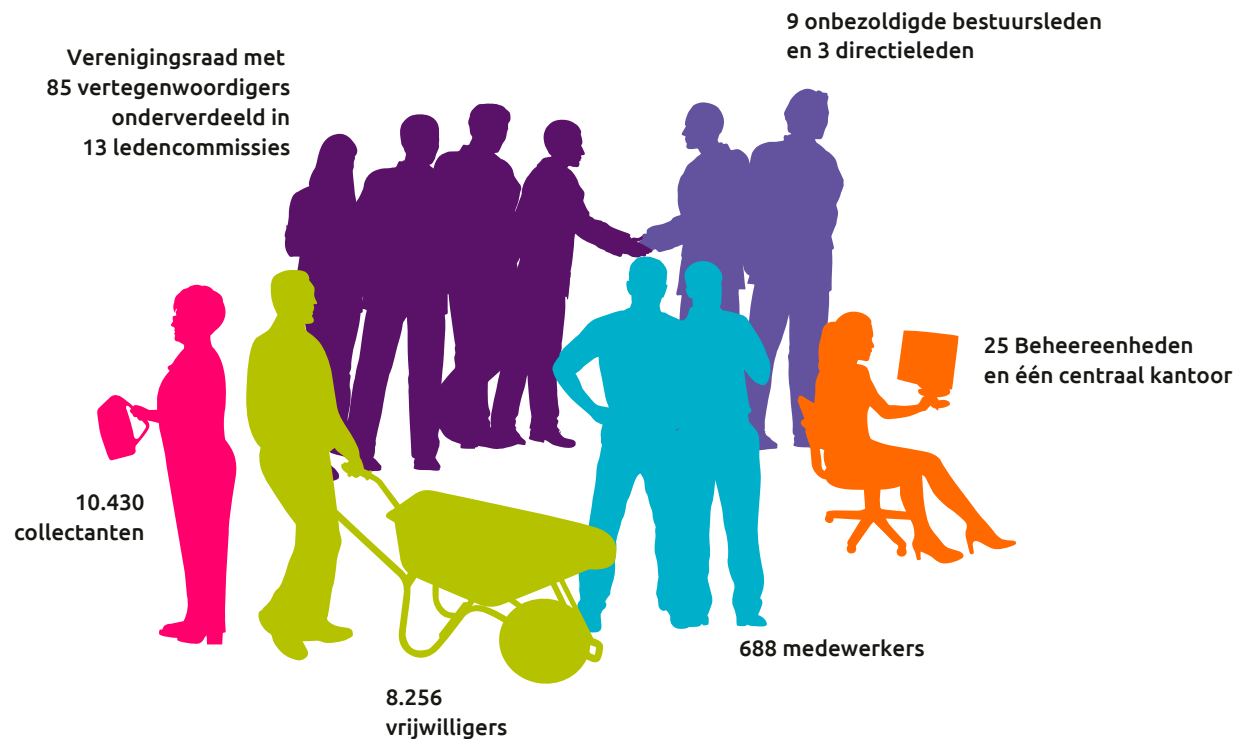
Bestuur

Het bestuur, de verenigingsraad en de directie bepalen de koers van Natuurmonumenten. De verenigingsraad – de afvaardiging van de leden – zorgt ervoor dat de stem van de achterban duidelijk doorklinkt, zet de hoofdlijnen van beleid uit en benoemt bestuursleden. De directie – benoemd door het bestuur – is verantwoordelijk voor de dagelijkse bedrijfsvoering. Zij legt daarover verantwoording af aan het bestuur.

Het bestuur heeft de algemene leiding. Het bestuurt op hoofdlijnen; de uitvoering van beleid is gedelegeerd aan de directie. Het bestuur bestaat uit negen personen die ieder voor vier jaar worden benoemd met de mogelijkheid van eenmalig vier jaar verlenging.

In november 2016 trad penningmeester Jan van den Belt na acht jaar af. Hij heeft zich in die jaren met veel inzet

Vereniging, bestuur en organisatie

© Natuurmonumenten

en energie ingezet voor Natuurmonumenten en voor het waarborgen van een financieel gezonde vereniging. Hij is opgevolgd door Hanneke Schuiling, die werkzaam is als directeur-generaal rijksbegroting op het ministerie van Financiën.

Vereniging en organisatie

In 2016 werd, in vervolg op de besluitvorming in 2015, een ingrijpende organisatieverandering doorgevoerd. Het bestuur hield de vinger aan de pols en maakte kennis met de leden van het nieuwe Management Team. Op 1 oktober ging de nieuwe organisatie van start.

Ook participeerden bestuursleden in een gezamenlijke werkgroep met verenigingsraadsleden, die zich boog over het Streefbeeld Vereniging 2020: hoe vernieuwen wij de vereniging en geven wij een nieuw elan aan de verenigingsdemocratie? Dit is een boeiend proces, dat in 2017 vervolgd wordt.

Natuurbegraven kreeg de nodige aandacht, en de bestuursleden brachten een bezoek aan natuur-begraafplaats Heidepol bij Arnhem van onze partner Natuurbegraven Nederland.

In 2016 is begonnen met de aanleg van de Marker Wadden. Het bestuur besprak de voortgang en de financiering van het gehele project regelmatig. Ook brachten bestuursleden een bezoek aan het eerste eiland.

Tot slot boog het bestuur zich, behalve over onderwerpen als begroting en jaarrekening, risicomanagement, verwerving van gronden en beheerevaluaties, over het stimuleren van burgerinitiatieven.

Verantwoordingsverklaring

Als houder van het CBF-Keurmerk geeft Natuurmonumenten invulling aan drie principes.

1. Scheiding tussen de functies toezicht houden, besturen en uitvoeren.

Het democratische verenigingskarakter van Natuurmonumenten waarborgt dat de verenigingsorganen – verenigingsraad, bestuur en directie – zorgvuldig en transparant zijn samengesteld en dat de functies toezicht houden, besturen en uitvoeren goed zijn belegd. In 2016 hebben bestuur en verenigingsraad zich gebogen over het moderniseren van de vereniging en het verbinden van die vereniging met de bredere beweging van alle mensen met hart voor de natuur. Dit wordt in 2017 vervolgd.

2. Optimale besteding van middelen.

Het efficiënt en effectief uitvoeren van onze werkzaamheden en realiseren van onze prioriteiten was een van de doelen van de organisatiewijziging. Bij het verwerven van nieuwe natuur prioriteren we scherp op de 'Ontbrekende Schakels' en bij het beheer van ons vastgoed was de inzet dalende kosten en hogere opbrengsten. In 2016 hebben we een CRM-systeem (Customer Relationship Management) ontwikkeld, waarmee we gericht – en daardoor effectiever – in kunnen spelen op de wensen en behoeften van onze leden en andere relaties. Ook hebben we met een project voor centrale inkoop forse besparingen kunnen realiseren.

3. Optimale relaties met belanghebbenden.

Natuurmonumenten is een grote, landelijke vereniging én een beweging van alle mensen met hart voor de natuur. Wij onderhouden dan ook relaties met leden en vrijwilligers, bezoekers en omwonenden van onze gebieden, sponsors en andere zakelijke relaties zoals de Nationale Postcode Loterij, burens zoals agrariërs en particuliere landgoedeigenaren, universiteiten, onderzoeksbureaus, onderwijsinstellingen, bestuurders (lokaal, landelijk, internationaal), collega-terrein-beheerders en collega-natuur- en milieuorganisaties.

Rondom veel gebieden zijn communities van betrokken mensen actief. In 2016 hebben lokaal diverse streek-conferenties plaatsgevonden en, in het kader van de actie 'Bescherm de kust', kustontmoetingen. Dit waren inspirerende bijeenkomsten waarbij bewoners en andere betrokkenen duidelijk konden maken wat zij belangrijk vinden voor natuur en landschap in hun streek of aan de kust, en welke activiteiten wenselijk zijn.

Streefbeeld 2020

Eind 2015 begin 2016 boog de verenigingsraad zich op verzoek van het bestuur over een nieuwe invulling voor de vereniging (Streefbeeld vereniging 2020). Een vereniging nieuwe stijl die past in onze huidige samenleving. Gezien de veranderingen in de maatschappij en de uitdrukkelijke wens van bestuur directie én verenigingsraad om meer dan tevoren een burgerbeweging te zijn, voldoet de huidige verenigingsstructuur wellicht niet meer. Stond de raad voorheen te veel met het gericht bestuur en directie; anno nu moet dat meer de maatschappij zijn. Zo werken wij tegelijkertijd aan een vernieuwing van de vereniging en van de organisatie. Wij zijn blij met de betrokkenheid

4 VERENIGING EN ORGANISATIE

van de verenigingsraadsleden. Als stem van de leden drukken zij hun stempel op het beleid en leveren zij een bijdrage aan een nieuw en modern Natuurmonumenten. In november 2016 heeft de verenigingsraad gesproken over de visie Streefbeeld vereniging 2020.

Districtscommissies

Alle provincies en Amsterdam hebben een districtscommissie (dc). Dat Amsterdam een eigen districtscommissie heeft, is het gevolg van het feit dat Natuurmonumenten in 1905 in de hoofdstad is opgericht. De districtscommissies onderhouden het contact met de leden. 84 districtsafgevaardigden vormen de verenigingsraad. De raad zorgt ervoor dat de stem van leden doorklinkt in de koers van de vereniging. De districtscommissies zijn actief op zoek naar meningen en wensen van leden in hun district. Daartoe organiseren ze excursies, ledenavonden, themabijeenkomsten en klankbordsessies over natuur in de buurt. Zij doen dit belangeloos, als vrijwilligers, en ontvangen alleen een vergoeding voor daadwerkelijk gemaakte onkosten.

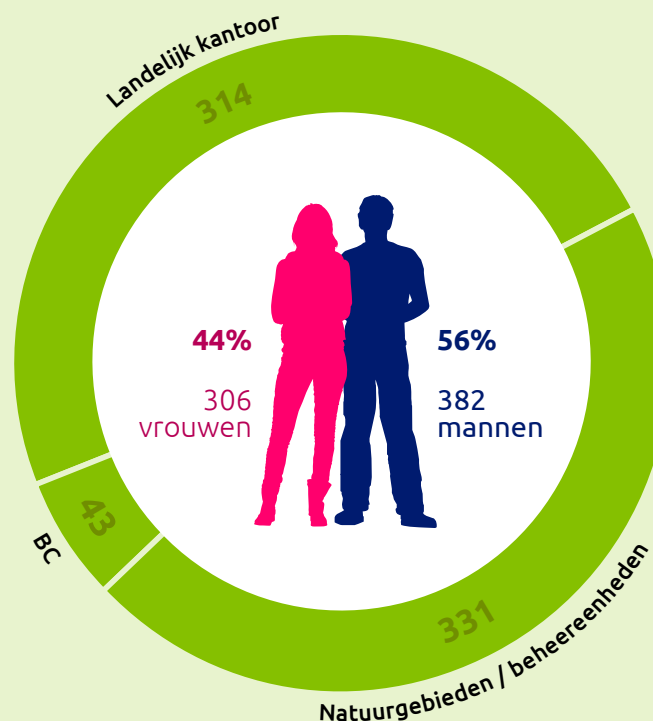
Groningen

We zouden Groningen wel 'kampioen Beweging' kunnen noemen, met twee communities – bewonersgroepen rond natuurgebieden – die ook in 2016 weer goed liepen. Twee nieuwe communities liepen zich afgelopen jaar warm. Verder oriënteerde de districtscommissie (dc) zich op een sterkere rol in het Waddengebied, samen met de Friese collega's.

Medewerkers

Totaal
688 medewerkers

44% full time | 56% part time

© Natuurmonumenten

Arbeidscontract

96%
onbepaalde tijd

4%
bepaalde tijd

Ziekte verzuim

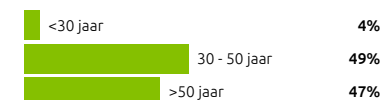
4,37%

Gemiddelde leeftijd

48,7 jaar

Leeftijdscategorie

4 VERENIGING EN ORGANISATIE

Friesland

De Friese districtscommissie (dc) was betrokken bij acties tegen gaswinning bij Schiermonnikoog. Maar ze zette zich vooral in vóór allerlei zaken: van de overlevingskansen van weidevogels in Skrok en Skrins tot broedsucces van de kraanvogels in het Fochteloërveen. In het Hegewiersterfjild bleek hoeveel enthousiasme het ervaren van de natuur kan losmaken.

Drenthe

In Drenthe was 2016 het jaar van het hert. Alle seinen kwamen op groen te staan voor de terugkeer van edel- en damherten in het Drents-Friese Wold. De districtscommissie (dc) droeg daaraan bij door geluiden uit de achterban te bundelen en er de provinciale politiek mee te bestoken.

Overijssel

Voor de districtscommissie (dc) Overijssel was 2016 vooral een jaar van zaaien. Een groene invulling voor vliegveld Twente, behoud van een waardevol arboretum, een onderhoudsbeurt voor een prachtig park en de aankoop van een ontbrekend puzzelstukje bij Raalte. Laat de parnassia maar komen!

Flevoland

Misschien is het aantal gebieden van Natuurmonumenten in Flevoland dan relatief klein, toch gebeurde er in 2016 veel. Zo ging in het voorjaar de aanleg van de Marker Wadden van start, met de aanleg van onderwaterdammen en het opspuiten van zand en klei. En het Waterloopbos in Marknesse werd een heus rijksmonument!

Gelderland

De jacht op damherten hield de Gelderse gemoederen in 2016 erg bezig, evenals het kappen van begroeiing om amfibieën te plezieren. De districtscommissie (dc) hielp de discussies in goede banen te leiden, daarin bijgestaan door haar 8 contactgroepen. Verder was er een mooie ledenmiddag en ging een megastal bij Vorden niet door.

Utrecht

Wildbeheer op de Utrechtse Heuvelrug en versnippering in de Vechtplassen hielden de dc Utrecht in 2016 fors bezig. Op landgoed Coelhorst, maar ook rond Soesterveen en Haarzuilens werden de zaadjes geplant voor nieuwe communities. En er was een prijs voor een gruttoparadijs!

Noord-Holland

De Kustconferentie in Schoorl was een hoogtepunt voor de dc Noord-Holland. Maar de districtscommissie (dc) dacht ook mee over de ontwikkelingen in IJdoorn, het Vechtplassengebied en het beheer van cultureel erfgoed.

Zuid-Holland

Ook deze districtscommissie (dc) hield zich intensief bezig met de campagne Bescherm de Kust, onder meer met een goedbezochte Kustontmoeting. Maar ook de landnatuur kreeg aandacht via een enquête over grootschalige bosaanplant. Bij Rotterdam kwam een nieuwe community uit de startblokken en er werd meegepraat over twee natuurvisies en een kwaliteitstoets.

Zeeland

De districtscommissie (dc) Zeeland bestreed met succes de zandhonger van de Oosterschelde én de landhonger van de projectontwikkelaars. Ook hield ze een kritisch oog gericht op de nieuwe windmolenparken langs de kust. Daarnaast was er ook nog tijd om de jeugd nauwer bij de natuur te betrekken.

Noord-Brabant

Het landschapspark 'De open linie' tussen Oosterhout en Breda was voor de districtscommissie Noord-Brabant een belangrijk onderwerp het afgelopen jaar. Het plan beoogt de landschappelijke en natuurwaarden in het gebied te behouden. De districtscommissie (dc) wist met een thema-avond de leden te informeren en te activeren en daarnaast het onderwerp ook weer bij de politiek onder de aandacht te brengen.

Limburg

Een halt toeroepen aan het vandalisme op de Brunssummerheide, een nieuwe klankbordgroep in de steigers zetten, volop bijeenkomsten organiseren en bijwonen... en dan ook nog tijd hebben om te gaan gluren bij de burens. Het was een behoorlijk vol jaar voor de districtscommissie (dc) Limburg.

Amsterdam

De districtscommissie (dc) Amsterdam sprong in 2016 op de bres voor de polder IJdoorn, die wordt bedreigd door een dijkverhoging. Ook zette de dc zich in voor meer verbindingen tussen het groen in en rondom de stad. Via een enquête kreeg de dc beter zicht op de wensen van de Amsterdamse leden.

Risicomanagement

Risicomanagement heeft als doel het beheersen en waar mogelijk reduceren van risico's die de doelstellingen van Natuurmonumenten bedreigen. Ons systeem van risicomanagement voldoet aan de eisen die directie en bestuur daaraan stellen. Vijf maal per jaar worden risico's geanalyseerd en eventuele nieuwe risico's beoordeeld en vastgelegd. Voor de vastlegging maken we gebruik van een risicomatrix, waarmee inzichtelijk wordt of de kans hoog, midden of laag in wordt geschat en of de impact hoog, midden of laag wordt ingeschat. Voor risico's die zich in de oranje of rode zone van de risicomatrix bevinden (dat is het geval bij risico's met hoge impact of met hoge kans of met gemiddelde impact en gemiddelde kans) stellen we beheersmaatregelen vast. Periodiek bekijken we de risicomatrix in zijn geheel opnieuw door middel van interviews met managers in de organisatie en workshops voor directie en bestuur.

Natuurmonumenten heeft een lage risicobereidheid. Omdat het volledig uitsluiten van risico's echter niet mogelijk is, zoeken we steeds naar de juiste balans tussen risicoacceptatie en het nemen van preventieve maatregelen.

Als meest significante risico's gelden voor Natuurmonumenten:

1. Negatieve effecten van milieufactoren op onze gebieden

Risicobeperkende maatregelen: ter waarborging van kwalitatief goed beheer hanteren we de kwaliteitscyclus zoals beschreven in het kwaliteitshandboek ten behoeve van de certificering voor het Subsiestelsel Natuur en Landschap (SNL). Externe factoren hebben echter invloed op de kwaliteit van onze natuurgebieden en

we zijn daarbij in sterke mate afhankelijk van overheid en andere partijen. Aan herstelmaatregelen binnen de natuurgebieden zit een grens; vermindering van de negatieve milieudruk is noodzakelijk. Veel lobbywerk gaat naar waterkwaliteit, antiverdroging en de Programmatische Aanpak Stikstof (PAS). PAS-maatregelen moeten voor ons primair natuurherstel tot doel hebben.

Impact: stijgende kosten van beheer (herstelwerkzaamheden) en/of afname biodiversiteit.

2. Botsende belangen in samenwerking

We werken graag en veel samen met onder meer agrariërs en particuliere grondeigenaren. Waar belangen onverenigbaar lijken, ontstaat risico op vertraging of stoplegging van werkzaamheden. Risicobeperkende maatregelen: we besteden veel tijd en aandacht aan het opbouwen van een goede verstandhouding en het definiëren van gemeenschappelijke belangen.

Impact: natuurkwaliteit, stijgende kosten van beheer, reputatie.

3. Teruglopende inkomsten

Risicobeperkende maatregelen: ten aanzien van de inkomsten uit particuliere fondsenwerving hebben wij in 2016 een CRM-systeem (Customer Relationship Management) geïmplementeerd waarmee we beter in staat zijn in te spelen op de wensen en interesses van onze leden, donateurs en partners. Ten aanzien van de SNL-inkomsten zien wij toe op naleving van de afspraken gemaakt in het Natuurpact.

Daarnaast zien wij risico's ten aanzien van inkomsten uit loterijen als gevolg van veranderend overheidsbeleid, waarbij we de ontwikkelingen kritisch en intensief monitoren en onder de aandacht brengen van politiek en bestuurder.

Impact: teruglopende inkomsten hebben rechtstreeks impact op onze begroting (1 procent minder inkomsten uit bovengenoemde bronnen is circa 0,9 miljoen euro); er zal bespaard moeten worden op beheerkosten, hetgeen kan leiden tot een verminderde kwaliteit van beheer en minder recreatieve voorzieningen.

4. Belang van rendement op vermogen

Rendement op het vermogen van Natuurmonumenten is nodig om de jaarlijkse exploitatielasten te kunnen dekken (de bijdrage uit het vermogen uit de staat van baten en lasten bedraagt circa 6,5 miljoen euro op jaarbasis). Daarnaast vormt het vermogen een buffer voor jaren waarin de inkomsten mogelijk minder zijn. Zie hoofdstuk 5 waarin het beleid rondom beleggingen nader is beschreven.

Risicobeperkende maatregelen: wij hanteren een voorzichtig beleggingsbeleid. Ons vermogen en het rendement daarop zijn immers noodzakelijk voor zowel de dagelijkse bedrijfsvoering als voor de continuïteit op lange termijn van onze organisatie.

Impact: laag rendement leidt tot minder beschikbare middelen voor de exploitatie en/of een lager vermogen om de continuïteit van de organisatie te kunnen waarborgen. Negatief rendement kan bovendien de reputatie schaden.

5. Klacht bij de Europese Commissie

In 2011 heeft de Europese Commissie goedkeuring verleend aan een nieuwe subsidieregeling voor natuurbeschermingsorganisaties, waaronder Natuurmonumenten. Deze nieuwe regeling kwam in de plaats van de oude subsidieregeling, de PNB-regeling. Naar aanleiding van een klacht die de Vereniging Gelijktrechtiging Grondbezitters (VGG) indiende, oordeelde de Commissie, in een besluit d.d. 2 september 2015, dat de Staat de maatregel onterecht niet van tevoren heeft aangemeld bij de Commissie, maar dat de steun achteraf alsnog is goedgekeurd. De klacht is daarmee ongegrond verklaard.

Zowel de VGG als Natuurmonumenten (samen met de Landschappen) hebben tegen dit besluit van de Europese Commissie beroep aangetekend. Wij hebben beroep aangetekend omdat we in tegenstelling tot de Commissie van mening zijn dat natuurbeschermingsorganisaties als Natuurmonumenten niet kwalificeren als 'onderneming'. Begin juli heeft het Koninkrijk der Nederlanden zich aan de zijde van de natuurbeschermingsorganisaties geschaard door een verzoek tot interventie in te dienen ter ondersteuning van de conclusies van Natuurmonumenten. Het wachten is nu op de beslissing van het gerecht over de wederzijdse verzoeken tot interventie, daarna volgen mogelijk nog mondelinge behandelingen.

Natuurmonumenten ziet de afwikkeling met vertrouwen tegemoet, zodat we ons helemaal kunnen richten op onze relatie en samenwerking met particuliere natuur-eigenaren, die Natuurmonumenten van grote waarde vindt en met wie wij in grote mate belangen delen.

6. Vertraging aanleg natuurbegraafplaatsen

De langlopende ruimtelijke procedures voor het inrichten van natuurbegraafplaatsen hebben invloed op de doorlooptijd en start van nieuwe begraafplaatsen. Daarmee lopen onze plannen voor het verbeteren van gebieden, waarbij natuurbegraven een instrument is voor een ecologische en financiële impuls, potentieel vertraging op.

Risicobeperkende maatregelen: wij proberen vertragingen te voorkomen door te investeren in de kwaliteit van onze voorstellen en de communicatie daarover.

Impact: minder herstel van gebieden.

7. Reputatie

Zoals elke organisatie is ook Natuurmonumenten gevoelig voor reputatieschade.

Risicobeperkende maatregelen: We gaan met zeer grote regelmaat het gesprek aan met onze stakeholders – van politici tot burgers en van boeren tot journalisten. Wij zijn ons ervan doordrongen dat wij een organisatie zijn die middenin de samenleving opereert.

Impact: imagoschade heeft direct repercussies voor de inkomsten; 5 procent minder inkomsten uit fondsenwerving betekent 1,6 miljoen euro minder aan inkomsten – en dus minder voor het beschermen van de natuur. Vertrouwensbreuk zorgt ook voor minder steun/ draagvlak voor natuur.

Verbeteringen

In 2016 is besloten om de procesverantwoordelijkheid voor het regelmatig herzien van de risicomatrix onder te brengen bij de interne audit-afdeling. Begin 2017 wordt de organisatiebrede risicomatrix grondig herzien en vastgesteld door het bestuur. Waar nodig zullen we nieuwe beheersmaatregelen vaststellen.

Human Resources Management

In 2015 is gestart met het verandertraject 'Anders Organiseren'. Dit heeft in februari 2016 geleid tot een adviesaanvraag bij onze Ondernemingsraad over de nieuwe organisatiestructuur. Ook is in overleg met de vakbonden het Sociaal Plan opgesteld.

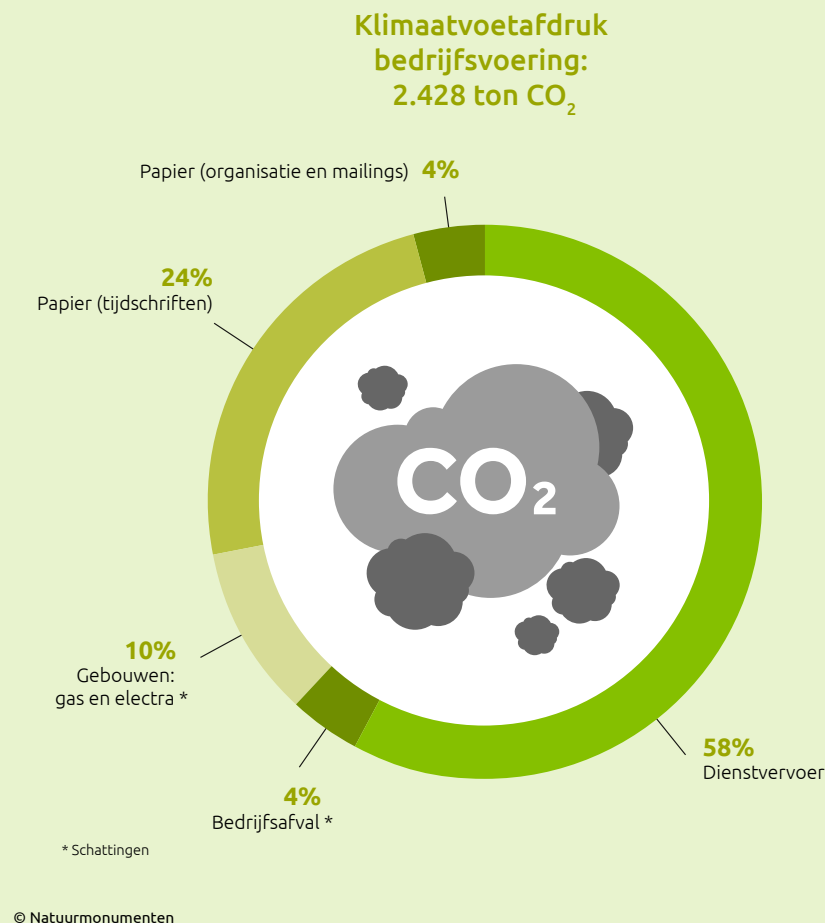
In juli 2016 zijn alle medewerkers, na een positief advies van de Ondernemingsraad, geïnformeerd over hun positie als gevolg van de reorganisatie. In een aantal maanden tijd is de nieuwe organisatie ingericht en zijn ruim 700 medewerkers weer geplaatst. Van een beperkt aantal medewerkers hebben wij (gedeeltelijk) afscheid genomen, omdat er geen passende functie in de nieuwe organisatie voor hen was.

Voor medewerkers waarvoor (gedeeltelijk) ontslag is aangevraagd is een mobiliteitsteam ingericht dat er volledig op gericht is om hen te begeleiden naar een nieuwe functie. Dit gebeurt in nauwe samenwerking met een outplacement bureau.

Op 1 oktober 2016 is de nieuwe organisatie van start gegaan, waarmee ook de sluiting van de regiokantoren definitief is geworden.

Vanuit de drie kernwaarden Beweging, Openheid en Samenwerking werkt de organisatie aan een nieuwe organisatiecultuur. De kernwaarden zijn vertaald naar nieuwe competenties en zijn tevens onderdeel van ons aannamebeleid.

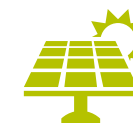
Klimaat

Elektriciteit

90%
windstroom

10%
3872 eigen zonnepanelen

Verwarmen

Verwarmen van gebouwen
90% biogas | 10% propaan en biomassa

Vervoer

35 elektrische terreinkarren
7 elektrische scooter
13 elektrische boten
1 elektrische auto
15 elektrische fietsen
39 fietsen

9 auto's op biogas

23 auto's op benzine
74 auto's op diesel
67 boten
21 terreinkarren
66 tractoren

Sinds 2002

toename hectare gebieden **22%**

afname CO₂ voetafdruk **14%**

4 VERENIGING EN ORGANISATIE

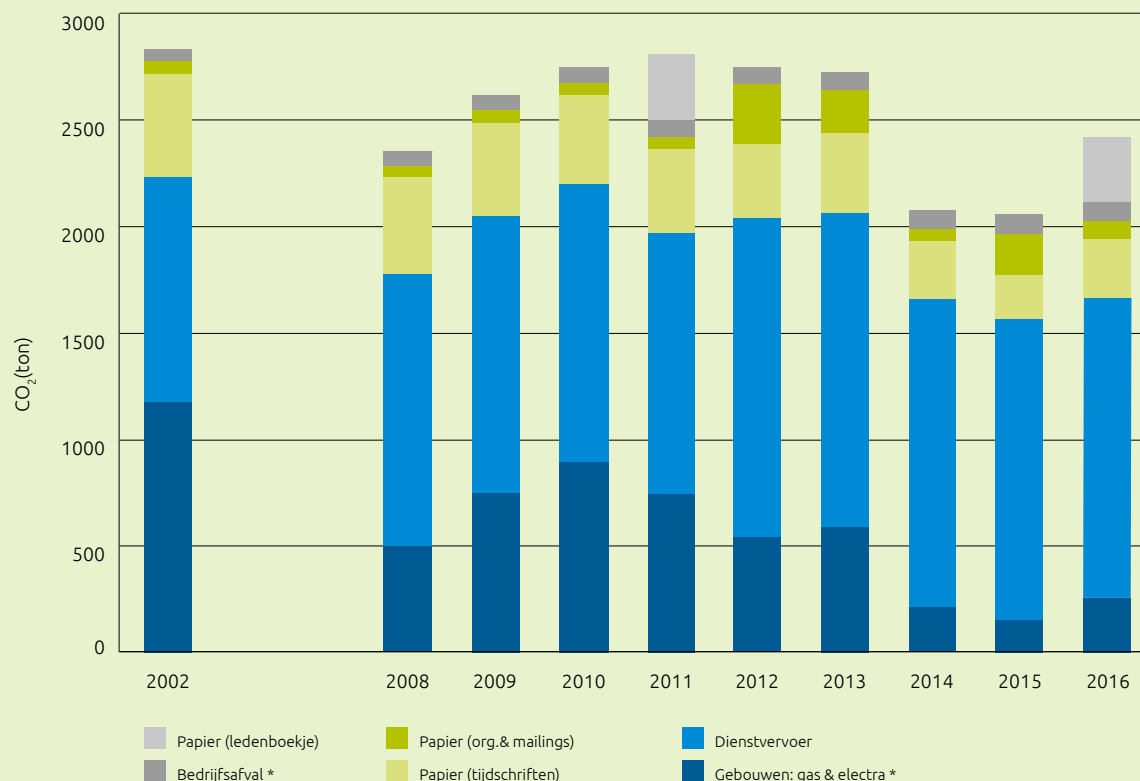
De arbeidsvoorwaarden van Natuurmonumenten zijn vastgelegd in de raam-cao Bos en Natuur. De cao-teksten zijn openbaar en staan op de website van de Vereniging van Bos- en Natuurterreineigenaren (VBNE). Natuurmonumenten is aangesloten bij het Bedrijfstak Pensioenfonds voor de landbouw (BPL).

Onze duurzaamheid

Duurzaamheid is voor Natuurmonumenten vanzelfsprekend. In al ons handelen streven we ernaar om onze klimaatvoetafdruk zo klein mogelijk te houden en zo min mogelijk te vervuilen. Ons duurzaamheidsbeleid volgt het advies van het Intergovernmental Panel on Climate Change (IPPC) wat betreft CO₂ reductie en schrijft tevens voor dat 75 procent van al onze inkoop per 2019 zal voldoen aan de minimum duurzaamheidseisen van de Nederlandse overheid.

Sinds 2002 gebruiken we groene stroom in onze gebouwen. Rond 10 procent daarvan wekken we op met eigen zonnepanelen. Sinds 2014 worden alle gebouwen met een aardgasaansluiting verwarmd met biogas dat volledig is opgewekt uit afval. In de Oranjerie van het landelijk kantoor in 's-Graveland (NH) zijn in 2016 zuinigere verwarmingsketels geplaatst. De twaalf gebouwen met een propaangasinstallatie schakelen de komende jaren over op verwarming met biomassa. Nieuwe gebouwen zijn uiteraard een toonbeeld van duurzaamheid. Zo wordt onze nieuwe Hoeve Wielrevelt bij Haarzuilens (Ut.) geheel verwarmd met zonnecollectoren en komt alle stroom van eigen zonnepanelen.

Klimaatvoetafdruk

* Schattingen

© Natuurmonumenten

Grote inkoopprojecten zijn een goede kans om de organisatie te verduurzamen. Afgelopen jaar zijn 29 dienstauto's vervangen door zuinigere modellen. Dit levert komend jaar een besparing op brandstof op van ruim 30 procent. Ons kantoorpapier was al 100 procent gerecycled. In 2016 is ook ons ledenblad Puur Natuur overgeschakeld op volledig gerecycled papier; dat voorkomt de kap van zo'n 1.300 bomen per jaar.

Ook in ons natuurbeheer streven we ernaar de gevolgen van klimaatverandering tegen te gaan. De vernattingmaatregelen in het Dwingelderveld (Dr.) zorgen blijvend voor vermindering van de uitstoot van CO₂ én methaan. Daarnaast zijn dit jaar veel bomen aangeplant, onder andere in parkbos De Haar (Haarzuilens, Ut.), op de Ramenberg (Loenen, Gld), in het Neie Broekbos (Mantinge, Dr.) en bij kasteel Eerde (Ov.).

Beleggingsbeleid

Wij hanteren ook duurzaamheidseisen wat betreft ons beleggingsbeleid. In 2016 hebben we deze eisen nog verder aangescherpt door hieraan impact en engagement toe te voegen. Impact betekent dat we meer nadruk willen leggen op bedrijven die goed scoren op het gebied van klimaatverandering, biodiversiteit, zuiver water of schone technologie. Engagement impliceert dat we onze vermogensbeheerder vragen er bij bedrijven waarin wordt belegd op aan te dringen duurzaam te innoveren. Voor onze aandelenportefeuille is in 2016 een nieuwe vermogensbeheerder geselecteerd die dit in 2017 gaat implementeren. De vermogensbeheerder zal de impact ook meten en daarover rapporteren. In de beoordeling van onze beleggingen zullen we derhalve naast financieel rendement en risicograad ook het resultaat op het gebied van impact meenemen.

Natuur laat je leven

**FINANCIËEL
JAARVERSLAG**

1 JANUARI T/M 31 DECEMBER 2016

Natuurmonumenten

2016

5 FINANCIËLE RESULTATEN EN BELEID 30

5.1 Financieel resultaat 2016	30
5.2 Beleggingsbeleid	33
5.3 Financiële positie van Natuurmonumenten in de afgelopen 5 jaar	33

6 JAARREKENING 2016 38

6.1 Balans per 31 december 2016	38
6.2 Staat van baten en lasten over het boekjaar 2016	40
6.3 Grondslagen voor waardering en resultaatbepaling	43
6.4 Toelichting op de balans per 31 december 2016	46
6.5 Toelichting op de staat van baten en lasten over het boekjaar 2016	63

7 BEGROTING 2017 EN FINANCIËEL MEERJARENPLAN 2017-2019 80

2016

FINANCIËLE RESULTATEN EN BELEID

5

5 FINANCIËLE RESULTATEN EN BELEID

5.1 Financieel resultaat 2016

Het financieel resultaat 2016 is sterk beïnvloed door de bestedingen aan de ontwikkeling van de eilandengroep Marker Wadden. In onderstaande opstelling is een onderverdeling gemaakt: Resultaat exclusief incidentele posten, Resultaat inclusief incidentele posten en Reserve als bron van inkomsten.

Exclusief incidentele posten is over 2016 een negatief resultaat behaald van €4,0 miljoen tegenover een begroot negatief resultaat van €8,0 miljoen. Over 2015 is een negatief resultaat behaald van €1,7 miljoen.

De incidentele posten bestaan uit het project Marker Wadden en daarnaast de beleggingsopbrengsten voor zover deze hoger zijn dan de begrote bijdrage uit het vermogen aan de structurele kosten.

In 2015 is de ontvangst van de Nationale Postcode Loterij van €12,1 als bate opgenomen. In 2016 is gestart met de aanleg van het eerste eiland en de kosten van €7,6 miljoen zijn ten laste van 2016 gebracht.

In 2015 waren de beleggingsopbrengsten hoger dan in 2016, grotendeels veroorzaakt door een eenmalige bate in 2015 als gevolg van de gewijzigde waardering van staatsobligaties.

Inclusief de hierboven genoemde incidentele posten is het resultaat over 2016 €10,6 negatief tegenover de begroting van €11,3 miljoen negatief en een positief resultaat over 2015 van €17,9 miljoen.

Inkomsten en bestedingen (x€1miljoen)	Realisatie 2016	Begroting 2016	Realisatie 2015
Inkomsten			
Inkomsten fondsenwerving	36,8	33,6	32,7
Aandeel acties derden exclusief Marker Wadden	21,1	14,3	15,1
Overheidssubsidies	43,9	55,5	47,7
Baten beleggingen voor structurele kosten	6,2	6,2	6,5
Inkomsten terreinbeheer	16,6	15,4	15,4
Overige baten	2,3	2,0	3,1
Totaal inkomsten exclusief incidentele posten	126,9	126,9	120,6
Bestedingen			
Aankopen natuurgebieden	18,9	22,2	16,1
Goed beheerder zijn	75,6	75,5	71,0
Beweging zijn	23,4	23,0	22,5
Totaal besteed aan doelstellingen	117,8	120,6	109,6
Wervingskosten	8,4	8,6	7,3
Kosten beheer en administratie	4,7	5,7	5,3
Totaal bestedingen exclusief incidentele posten	130,9	134,9	122,2
Resultaat exclusief incidentele posten	4,0 -	8,0 -	1,7 -
Incidentele posten			
Inkomsten minus bestedingen Marker Wadden	7,6 -		12,1
Baten beleggingen na aftrek voor dekking begroting	1,0	3,3 -	7,5
Totaal incidentele posten	6,6 -	3,3 -	19,6
Resultaat inclusief incidentele posten	10,6 -	11,3 -	17,9
Bestemmingsreserve aankopen natuurterreinen	2,8	3,5	2,8
Bestemmingsreserve invoeren meerjarenplan	0,1	0,3	0,0
Bestemmingsfondsen	6,9	1,6	12,9 -
Saldo bestemmingsfondsen en -reserves	9,9	5,4	10,1 -
Reserve als bron van inkomsten	0,7 -	5,9 -	7,8

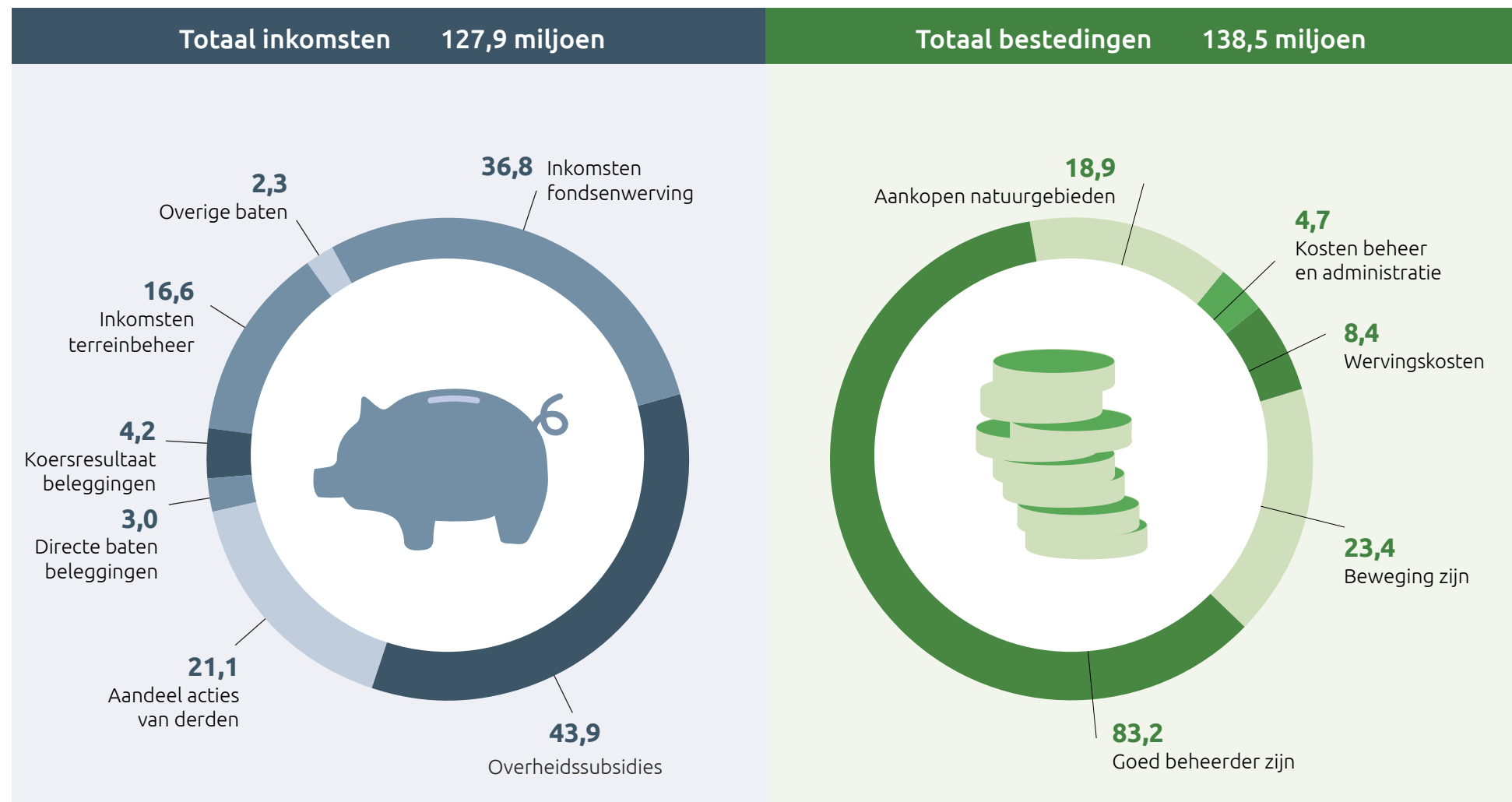
5 FINANCIËLE RESULTATEN EN BELEID

Van het resultaat van €10,6 negatief wordt €9,9 miljoen gedekt door de bestemmingsreserves en –fondsen. Over 2016 wordt €0,7 miljoen aan de Reserve als bron van

inkomsten onttrokken tegenover een begrote onttrekking van €5,9 miljoen. De lagere onttrekking wordt vooral veroorzaakt door een beter beleggingsresultaat van

€4,3 miljoen (incidenteel beleggingsresultaat €1,0 miljoen positief tegenover begroot €3,3 miljoen negatief).

Inkomsten en bestedingen 2016 (x1 miljoen)

5 FINANCIËLE RESULTATEN EN BELEID

Inkomsten

De inkomsten over 2016 zijn gelijk aan de begroting. Enerzijds zijn de fondsenwervende inkomsten hoger, met name door giften die specifiek worden ingezet voor het aankopen van gebieden. Daarnaast zijn de inkomsten uit Acties derden hoger door bijdragen van de Nationale Postcode Loterij voor het project "Natuur toegankelijk voor iedereen" en het Droomfondsproject Haringvliet. Anderzijds zijn de overheidssubsidies lager dan begroot, vooral door lagere subsidies voor aankopen van natuurterreinen.

Baten uit beleggingen

Het bruto beleggingsresultaat is opgebouwd uit €6,2 miljoen Baten beleggingen voor structurele kosten en €1,0 miljoen incidentele baten.

Het rendement beleggingen over 2016 is 3,9%. Overeenkomstig de marktontwikkelingen is het rendement 2016 lager dan in de afgelopen jaren. In 2015 was het rendement positief beïnvloed door een eenmalig koerseffect als gevolg van een gewijzigde waardering van de staatsobligaties.

De baten uit beleggingen zijn in onderstaande tabel weergegeven.

Bestedingen

Ten opzichte van de begroting is €3,3 miljoen minder geld uitgegeven aan Aankopen natuurterreinen. Tegenover deze lagere bestedingen staan lagere verwervingssubsidies van €10,5 miljoen, maar hogere Inkomsten fondsenwerving en Acties derden van €6,7 miljoen.

De bestedingen aan de hoofdlijnen Goed beheerder zijn en Beweging zijn zijn nagenoeg gelijk aan de begroting. Ten opzichte van 2015 zijn de kosten wel hoger, grotendeels toe te schrijven aan de kosten die gemaakt zijn voor de reorganisatie. In 2016 is het Natuurboek uitgegeven en heeft Natuurmonumenten

Baten uit beleggingen (x€1.000)	2016	2015	2014	2013	2012
Obligatierente incl hypotheek	2.276	2.450	3.045	3.707	4.516
Dividend	801	509	765	683	799
Gerealiseerd koersresultaat	109	1.346	1.458	2.097	883 -
Ongerealiseerd koersresultaat	4.086	9.786	9.119	4.032	8.838
Deposito's en liquide middelen	40 -	81 -	202	201	307
Bruto beleggingsresultaat	7.232	14.010	14.589	10.720	13.577
Kosten beleggingen	214	246	338	343	466
Netto beleggingsresultaat	7.018	13.764	14.251	10.377	13.111
Rendement beleggingen	3,9%	7,1%	7,9%	5,9%	7,3%
Gemiddeld rendement 2012-2016 in %	6,4%				
Gemiddeld rendement 2012-2016 x€1.000	11.704				

zes streekconferenties georganiseerd. Dit heeft geleid tot hogere kosten voor Beweging zijn ten opzichte van 2015.

De wervingskosten bestaan grotendeels uit de kosten eigen fondsenwerving. Het CBF percentage kosten ten opzichte van de inkomsten fondsenwerving, komt uit op 19,4%, wat lager is dan begroot (20,8%), maar hoger is dan over 2015 (18,3%). De cijfers liggen onder het maximum van de CBF-norm van 25%.

De kosten voor Beheer en administratie zijn €0,6 miljoen lager dan over 2015. In 2015 waren deze kosten incidenteel hoog vanwege kosten voor maatregelen die inkoopbesparingen gaan opleveren in de komende jaren. Het bestedingspercentage over 2016 komt uit op 3,5%.

5.2 Beleggingsbeleid

Natuurmonumenten heeft haar beleggingsbeleid vastgelegd in een beleggingsstatuut. Dit beleggingsstatuut is in 2016 herzien.

Het hoofddoel van het beleggingsbeleid is het leveren van een bijdrage aan de exploitatiekosten, waarbij wordt gestreefd naar rendement-optimalisatie binnen een aanvaardbaar risicoprofiel. Het beleggingsbeleid is gericht op behoud van het vermogen en stabiliteit van het beleggingsresultaat. Natuurmonumenten streeft ernaar de beleggingsportefeuille op een duurzame en maatschappelijk verantwoorde wijze te beleggen.

Het beleggingsbeleid wordt mede gebaseerd op een Asset- and Liability Management (ALM) studie, voor

het laatst uitgevoerd in 2015. Het doel van een dergelijke studie is om te bepalen welk beleggingsbeleid het best aansluit bij de benodigde financiering van de kernactiviteiten op korte en lange termijn. De bestuurscommissie Financiën bespreekt jaarlijks in hoeverre de geactualiseerde meerjarenverkenning aanleiding geeft tot bijstelling van het beleggingsbeleid. Deze commissie evalueert tenminste eens in de drie jaar het beleggingsstatuut en de beleggingsstrategie en kan ten behoeve daarvan een ALM-studie laten uitvoeren.

Het vermogensbeheer wordt uitgevoerd door externe partijen vanwege hun professionaliteit en vanwege functiescheiding. Ter spreiding van het risico wordt het vermogensbeheer uitgevoerd door tenminste twee vermogensbeheerders die dienen te beschikken over een vergunning van de Autoriteit Financiële Markten (AFM).

De strategische beleggingsmix bestaat uit 30% Europese staatsobligaties, 35% Europese bedrijfsobligaties, 10% Nederlandse hypotheeklen en 25% wereldwijde aandelen. Daarnaast bestaat de mogelijkheid om een gedeelte van de portefeuille op bankdeposito's te plaatsen. Per categorie geldt een bandbreedte van +/- 5% met uitzondering van liquide middelen. Het gebruik van financiële derivaten zoals opties en futures is niet toegestaan.

De vermogensbeheerders letten bij hun selectie op het milieubeleid, governance en de sociale aspecten van de beleggingen. Hierover wordt op kwartaalbasis gerapporteerd. Daarbij worden beleggingen uitgesloten in bedrijven die voor meer dan 5% van hun activiteiten werkzaam zijn in de wapenindustrie, kernenergie, tabaksindustrie, gokindustrie, bonthandel en pornografie.

Vervolgens wordt het principe 'best-in-class' gehanteerd bij de selectie van bedrijven.

Wat de aandelenportefeuille betreft belegt Natuurmonumenten bovendien bij voorkeur in ondernemingen die bijdragen aan duurzame energie, schone technologie en zuiver water en die een positieve impact hebben op klimaat en biodiversiteit.

5.3 Financiële positie van Natuurmonumenten in de afgelopen 5 jaar

Onderstaand zijn de balans en de baten en lasten van de afgelopen 5 jaar weergegeven. Het algemene beeld is dat de vereniging over een gezonde financiële huishouding beschikt. De balanspositie is sterk te noemen. Er is sprake van een sterke positie in Reserves en fondsen, waardoor de continuïteit is gegarandeerd. De Reserve als bron van inkomsten fungeert daarbij als inkomensbron, waardoor de beleggingsopbrengsten daarvan bij kunnen dragen aan de dekking van de jaarlijkse exploitatielasten.

Uit de Staat van baten en lasten blijkt dat er een verscheidenheid aan bronnen van inkomsten is. Om deze inkomstenbronnen op peil te houden moeten de nodige inspanningen worden verricht. De overheidssubsidies vormen de grootste inkomstenbron. Van de overige inkomstenbronnen zijn de baten uit Fondsenwerving en het Aandeel in acties van derden (nagenoeg geheel Nationale Postcode Loterij) de belangrijkste bronnen. Alle inkomstenbronnen zijn nodig om de kosten van de natuurdoelinden te kunnen financieren, ook de beleggingsopbrengsten.

5 FINANCIËLE RESULTATEN EN BELEID

Balans van de afgelopen 5 jaar (x€1 miljoen)

	2016	2015	2014	2013	2012
Activa					
Materiële vaste activa	33,6	32,7	31,1	29,0	26,1
Financiële vaste activa	2,6	3,1	3,4	3,6	3,9
Vorderingen, voorraden, liquide middelen	55,5	71,6	59,2	57,4	57,5
Beleggingen	191,6	193,5	191,7	189,2	182,7
Totaal activa	283,3	300,8	285,4	279,2	270,2
Ministerie EZ inzake leningen aankoopsubsidies	234,3	241,9	249,0	256,0	262,6
Passiva					
Reserve als bron van inkomsten	167,6	168,3	183,5	181,5	179,5
Overige bestemmingsreserves	25,6	28,6	8,4	5,2	3,3
Bestemmingsfondsen	18,8	25,7	12,8	12,7	13,5
	212,0	222,6	204,7	199,4	196,3
Voorzieningen	1,4	-	-	-	-
Schulden	69,9	78,2	80,7	79,8	73,9
Totaal passiva	283,3	300,8	285,4	279,2	270,2
Ministerie EZ inzake leningen aankoopsubsidies	234,3	241,9	249,0	256,0	262,6

5 FINANCIËLE RESULTATEN EN BELEID

Baten en lasten over de afgelopen 5 jaar (x€1 miljoen)

		2016	2015	2014	2013	2012
Ra	Baten uit eigen fondsenwerving					
Ra1	Contributies van leden	18,1	18,0	18,3	17,7	18,1
Ra2	Ontvangen giften en schenkingen	8,3	4,9	4,6	3,9	4,3
Ra3	Erfstellingen en legaten	8,8	8,0	8,7	7,3	8,0
Ra4	Resultaat verkoop artikelen	0,4	0,4	0,9	0,4	0,4
Ra5	Sponsoring en bedrijfsgiften	1,1	1,3	1,2	1,4	1,0
		36,8	32,7	33,7	30,7	31,8
Rb	Aandeel in acties van derden	21,1	27,2	16,2	15,9	15,0
Rc	Overheidssubsidies	43,9	47,7	46,5	50,7	43,7
Rd1	Directe baten uit beleggingen	3,0	2,9	4,0	4,5	5,6
Rd2	Koersresultaat uit beleggingen	4,2	11,1	10,6	6,2	8,0
Re	Inkomsten terreinbeheer	16,6	15,4	13,5	12,9	11,4
Rf	Overige baten	2,3	3,1	3,7	3,4	1,8
	Totaal inkomsten	127,9	140,2	128,2	124,3	117,3

✓ VERVOLG BATEN EN LASTEN OVER DE AFGELOPEN 5 JAAR OP DE VOLGENDE PAGINA

5 FINANCIËLE RESULTATEN EN BELEID

		2016	2015	2014	2013	2012
Rg	Besteed aan de doelstellingen					
Rg1	Aankopen natuurgebieden	18,9	16,1	16,1	7,4	6,6
Rg2	Goed beheerder zijn	83,2	71,0	71,6	79,9	70,7
Rg3	Beweging zijn	23,4	22,5	22,0	21,4	23,2
		125,4	109,6	109,7	108,7	100,5
Rh	Wervingskosten					
Rh1	Kosten eigen fondsenwerving	7,1	6,0	6,4	6,3	6,4
Rh2	Kosten aandeel acties derden	0,5	0,5	0,9	0,6	0,4
Rh3	Kosten subsidies overheden	0,6	0,6	0,7	0,7	0,8
Rh4	Kosten beleggingen	0,2	0,2	0,3	0,3	0,5
		8,4	7,3	8,3	7,9	8,1
Ri	Beheer en administratie					
Ri1	Kosten beheer en administratie	4,7	5,3	4,9	4,6	4,3
	Totaal bestedingen	138,5	122,2	122,9	121,2	112,9
	Resultaat	10,6 -	17,9	5,3	3,1	4,4
	% kosten fondsenwerving	19,4%	18,3%	18,9%	20,7%	20,1%
	% doelbesteding t.o.v. totaal bestedingen	90,5%	89,7%	89,2%	89,7%	89,0%

2016

JAARREKENING

6

Financieel verslag over de periode 1 januari t/m 31 december 2016

6.1 Balans per 31 december 2016 (na verwerking van saldo van baten en lasten)

Activa (x €1.000)		31-12-2016		31-12-2015	
B1	Materiële vaste activa				
B1a	Natuurgebieden en opstallen	p.m.		p.m.	
B1b	Ruilgronden	2.226		1.496	
B1c	Gebouwen, inventaris en machines	31.333		31.158	
			33.559		32.654
B2	Financiële vaste activa		2.635		3.077
B3	Voorraden		72		171
B4	Vorderingen		38.626		44.214
B5	Effecten en overige beleggingen		191.601		193.523
B6	Liquide middelen		16.828		27.194
Totaal activa			283.321		300.833
B7	Ministerie EZ inzake leningen aankoopsubsidies				
	restant hoofdsom		232.789		240.411
	saldo lopende lening		1.483		1.509

Passiva (x €1.000)

B8 Reserves en fondsen

Bestemmingsreserves

B8a	Reserve als bron van inkomsten	167.575		168.300	
B8b	Bestemmingsreserve invoeren meerjarenplan	280		428	
B8c	Bestemmingsreserve aankopen natuurterreinen	25.368		28.198	

193.223

196.926

Fondsen

B8d	Bestemmingsfondsen	18.812		25.705	
-----	--------------------	--------	--	--------	--

18.812

25.705

B9 Voorzieningen

Reorganisatievoorziening

1.375

-

B10 Schulden

B10a	Langlopende schulden	2.592		3.327	
B10b	Kortlopende schulden	67.319		74.875	

69.911

78.202

Totaal passiva

283.321

300.833

B11 Ministerie EZ inzake leningen aankoopsubsidies

restant hoofdsom
saldo lopende lening

232.789

240.411

1.483

1.509

6.2 Staat van baten en lasten over het boekjaar 2016

(x€1.000)		Realisatie 2016	Begroting 2016	Realisatie 2015
Ra	Baten uit eigen fondsenwerving			
Ra1	Contributies van leden	18.148	17.000	18.024
Ra2	Ontvangen giften en schenkingen	8.309	7.000	4.941
Ra3	Erfstellingen en legaten	8.776	8.100	8.006
Ra4	Resultaat verkoop artikelen	444	400	432
Ra5	Sponsoring en bedrijfsgiften	1.139	1.100	1.343
		36.817	33.600	32.746
Rb	Aandeel in acties van derden	21.105	14.300	27.198
Rc	Overheidssubsidies	43.936	55.450	47.695
Rd1	Directe baten uit beleggingen	3.038	2.900	2.878
Rd2	Koersresultaat uit beleggingen	4.195	-	11.132
Re	Inkomsten terreinbeheer	16.575	15.350	15.448
Rf	Overige baten	2.261	2.000	3.066
	Totaal inkomsten	127.925	123.600	140.163

6 JAARREKENING 2016

(x€1.000)		Realisatie 2016	Begroting 2016	Realisatie 2015
Rg	Besteed aan de doelstellingen			
Rg1	Aankopen natuurgebieden	18.872	22.150	16.105
Rg2	Goed beheerder zijn	83.162	75.450	70.990
Rg3	Beweging zijn	23.385	23.000	22.500
		125.419	120.600	109.595
Rh	Wervingskosten			
Rh1	Kosten eigen fondsenwerving	7.141	7.000	6.004
Rh2	Kosten aandeel acties derden	496	500	499
Rh3	Kosten subsidies overheden	564	800	584
Rh4	Kosten beleggingen	214	300	246
		8.415	8.600	7.333
Ri	Beheer en administratie			
Ri1	Kosten beheer en administratie	4.686	5.700	5.316
	Totaal bestedingen	138.521	134.900	122.244
	Resultaat	10.596 -	11.300 -	17.919

Bestemming resultaat (x€1.000)

Toegevoegd/onttrokken aan	2016	2015
Reserve als bron van inkomsten	725 -	15.180 -
Bestemmingsreserve invoeren meerjarenplan	148 -	-
Bestemmingsreserve aankopen natuurterreinen	2.830 -	20.228
Bestemmingsfondsen	6.893 -	12.871
Totaal resultaat	10.596 -	17.919

De bestemming van het resultaat 2016 voerde Natuurmonumenten uit conform het besluit van het bestuur. Na de mutaties in de bestemmingsfondsen en bestemmingsreserves resteert uiteindelijk een negatief saldo van €0,7 miljoen dat is onttrokken aan de Reserve als bron van inkomsten.

6.3 Grondslagen voor waardering en resultaatbepaling

Algemeen

Als houder van het keurmerk van het Centraal Bureau Fondsenwerving (CBF-Keur) is de jaarrekening van Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland opgesteld conform RJ 650 van de Raad voor de Jaarverslaggeving.

In de jaarrekening van de vereniging zijn de cijfers van Stichting Participaties Natuurmonumenten geconsolideerd. Deze stichting bezit 100% van de aandelen in Houdstermaatschappij Commerciële Activiteiten Natuurmonumenten B.V. met haar 100% deelnemingen Horeca-exploitatie Natuurmonumenten B.V. en Verkoop-artikelen Natuurmonumenten B.V. Deze stichting en de vennootschappen zijn gevestigd te 's-Graveland.

Daarnaast zijn de cijfers geconsolideerd van de volgende vennootschappen waarvan Natuurmonumenten 100% eigenaar is:

- Beekvliet B.V. te Enschede
- Frisia B.V. te Groningen
- N.V. 't Geslagen Stuk', Maatschappij tot Exploitatie van Onroerende Goederen te Rotterdam
- B.V. Ontginningen der Erven Abraham Ledeboer te Enschede
- Beleggingsmaatschappij Roode Zee B.V. te Blaricum
- Maatschappij tot Exploitatie van onroerende goederen "Eiland de Tien Gemeten" B.V. met haar 100% deelneming B.V. Koelhuis Delta, beide gevestigd te 's-Gravenhage.

De directie van Natuurmonumenten vormt het bestuur van de stichting en deze vennootschappen.

De vereniging voert de administratie van de geconsolideerde vennootschappen als onderdeel van de eigen administratie. Via een kostenplaatsstructuur worden

de financiële gegevens van deze vennootschappen ontleend aan de administratie. Het verschil tussen de geconsolideerde en enkelvoudige staat van baten en lasten is verwaarloosbaar. Voor de balans geldt dit ook met uitzondering van de volgende posten met bijbehorende verschillen:

x€1.000	2016		2015	
	Debet	Credit	Debet	Credit
Deelnemingen	1.571		1.793	
Vorderingen op groepsmaatschappijen	11.165		10.953	
Voorziening deelnemingen		10.495		10.189
Schulden aan groepsmaatschappijen		1.568		1.759

De hierboven genoemde bedragen hebben grotendeels betrekking op Maatschappij tot Exploitatie van onroerende goederen "Eiland de Tien Gemeten" B.V. en dienen daarom in verband met elkaar en als geheel te worden beoordeeld.

Baten en lasten binnen de groep zijn geëlimineerd. De omvang van deze transacties binnen de groep zijn beperkt. Er is geen verschil tussen het geconsolideerde en enkelvoudige vermogen en tussen het resultaat van de vereniging en de groep. Vanwege de vergelijkbaarheid met de geconsolideerde jaarrekening van de vereniging is ervoor gekozen geen aparte enkelvoudige balans en staat van baten en lasten inclusief toelichting op te nemen. Hiervoor wordt dan ook verwezen naar de toelichting op de balans en staat van baten en lasten van deze jaarrekening.

De minderheidsdeelnemingen Consortium Grensmaas B.V. (33%) en Buitenleven Vakanties B.V. (25%) zijn niet meegeconsolideerd.

Waarderingsgrondslagen voor de balans

Alle activa en passiva zijn gewaardeerd tegen nominale waarde, tenzij hieronder anders is vermeld.

B1a Natuurgebieden en opstallen

Gezien het bijzondere karakter van de activa natuurgebieden en daarop gelegen opstallen, schrijft Natuurmonumenten deze na verwerving geheel af en noteert ze als p.m. op de balans. We stoten deze gebieden en opstallen namelijk in principe niet meer af. Bovendien hebben de gebieden en opstallen in hun totaliteit geen of zelfs een negatieve opbrengstwaarde. Ook natuurgebieden en eventuele bijbehorende opstallen verkregen uit erfstellingen en legaten neemt Natuurmonumenten als p.m. op.

B1b Ruilgronden

Deze worden gewaardeerd tegen de verkrijgingswaarde, onder aftrek van ontvangen subsidies en een voorziening voor waardedaling.

B1c Bedrijfsgebouwen, inventaris en machines

Deze worden gewaardeerd op aanschafwaarde minus lineaire afschrijving naar tijdsgelang. Verkregen subsidies worden direct in mindering gebracht op de aanschafwaarde van de investeringen. De bedrijfsgebouwen worden in twintig jaar en inventarissen en machines worden in drie, zes of tien jaar afgeschreven.

B2 Financiële vaste activa

De deelnemingen worden gewaardeerd tegen verkrijgingsprijs.

De leningen zijn gewaardeerd tegen nominale waarde, onder aftrek van een voorziening voor mogelijke oninbaarheid.

B3 Voorraden

Deze voorraden zijn gewaardeerd tegen kostprijs onder aftrek van een voorziening voor incourantheid.

B4 Vorderingen

De vorderingen zijn gewaardeerd tegen nominale waarde, onder aftrek van een voorziening voor mogelijke oninbaarheid.

De te verwachten maar nog niet ontvangen erfstellingen en legaten zijn vastgesteld aan de hand van betrouwbare berichtgevingen over de te verwachten ontvangsten.

De waardering is als volgt:

- onroerend goed: 70% van de getaxeerde of WOZ-waarde;
- effecten: 70% van de geldende beurswaarde;
- overige bezittingen minus schulden: 100% van de waarde verstrekt door de executeur.

B5 Effecten en overige beleggingen

De aandelen en obligaties worden gewaardeerd tegen de beurskoers per balansdatum. De gerealiseerde en ongerealiseerde waardeverschillen worden verantwoord in de staat van baten en lasten. De overige tegoeden bij banken bevatten liquide middelen die binnen het mandaat van de vermogensbeheerders kunnen worden aangehouden. Deze worden gewaardeerd tegen nominale waarde.

De overige beleggingen bestaan uit leningen u/g. Deze zijn gewaardeerd tegen nominale waarde, onder aftrek van een voorziening voor mogelijke oninbaarheid.

B7 Ministerie van EZ inzake leningen aankoopsubsidies

Natuurmonumenten en de Provinciale Landschappen ontvangen van de provincies jaarlijks subsidie voor het verwerven van natuurgebieden.

Natuurmonumenten heeft van 2004 t/m 2011 leningen bij het Nationaal Groenfonds afgesloten ter financiering van deze subsidies. Dit op basis van een overeenkomst tussen Natuurmonumenten, de provincies, het ministerie van EZ en de Landschappen.

Met het toewijzen van subsidies aan Natuurmonumenten en de Landschappen bepalen de provincies de bestemming van deze geleende gelden.

EZ voldoet voor Natuurmonumenten alle rente- en aflossingsverplichtingen op de leningen. Ook is vastgelegd dat de minister van EZ Natuurmonumenten vrijwaart van alle claims van derden.

Gezien bovenstaande bepalingen worden de leningen en de daartegenover staande vordering op EZ voor rente en aflossing, wel afzonderlijk onderaan op de balans vermeld (aan de debetzijde en aan de creditzijde) maar niet in de balansstelling opgenomen.

Sinds 2011 zijn er geen nieuwe leningen aangegaan vanwege de beëindiging van deze subsidieregeling.

B9 Voorzieningen

De hieronder opgenomen reorganisatievoorziening is berekend op basis van inschattingen van de nog te maken kosten voornamelijk in verband met het sociaal plan.

B10a Langlopende schulden

Hieronder worden de schulden opgenomen die een looptijd hebben van langer dan één jaar.

B10b Kortlopende schulden

De kortlopende schulden hebben een looptijd korter dan één jaar.

B11 Ministerie van Economische Zaken inzake leningen aankoopsubsidies

Zie hiervoor de toelichting onder B7.

Grondslagen voor de staat van baten en lasten

De baten en lasten worden toegerekend aan de periode waarop deze betrekking hebben.

Ra Baten uit eigen fondsenwerving

De baten uit eigen fondsenwerving worden verantwoord in het jaar waarin zij zijn gerealiseerd.

De baten uit nalatenschappen worden verantwoord in het boekjaar waarin de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Rb Aandeel in acties van derden

Baten uit acties derden worden verwerkt in het jaar waarin de bate uit de acties van derden is ontvangen, definitief is toegezegd of waarin zekerheid is verkregen over de besteding van de ontvangen gelden.

Rc Overheidssubsidies

Subsidiebaten voor verwervingen en projecten en de daarmee samenhangende lasten worden verantwoord naar rato van de voortgang. De voortgang van het project of de verwerving wordt bepaald aan de hand van de hiervoor gemaakte kosten.

De ontvangen overheidssubsidies voor de exploitatie en beheer natuurterreinen worden nagenoeg in alle gevallen vastgesteld voor periodes van zes jaar. Deze subsidies worden elk kalenderjaar voor 1/6 in de staat van baten en lasten verwerkt.

Rg Bestedingen aan de doelstellingen

Vereniging Natuurmonumenten heeft als doel het veiligstellen van de natuur in Nederland in al haar verschijningsvormen. Dit doen we door:

- aankopen van natuurgebieden;
- goed beheerder zijn;
- beweging zijn.

Vanaf de jaarrekening 2016 wordt deze indeling van de hoofdlijnen gehanteerd, waarbij de vergelijkende cijfers 2015 zijn aangepast. In de vergelijkende cijfers zijn de bestedingen aan de vervallen hoofdlijnen Spreekbuis zijn en Ondernemend zijn toegedeeld aan de huidige hoofdlijnen.

Rh Wervingskosten

Deze post bestaat grotendeels uit Kosten eigen fondsenwerving (Rh1). Deze post is opgebouwd uit kosten voor ledenwerving, overige fondsenwervende acties en kosten voor naamsbekendheid en zichtbaarheid.

De kosten voor ledenwerving beschouwen we hierbij voor 50% als Kosten eigen fondsenwerving en voor 50% als kosten voor Beweging zijn.

Overige fondsenwervende acties gaan altijd gepaard met informatieverstrekking over het betreffende natuuronderwerp. Daarom rekenen we de kosten van fondsenwervende acties niet geheel, maar voor 75% toe aan Kosten eigen fondsenwerving en de overige 25% Beweging zijn. Kosten voor naamsbekendheid en zichtbaarheid hebben vooral betrekking op de profilering van natuur in de samenleving. Daarom rekenen we deze kosten voor 25% toe aan Kosten eigen fondsenwerving en voor 75% aan Beweging zijn.

Kasstroomoverzicht

Het kasstroomoverzicht is opgesteld volgens de directe methode.

6.4 Toelichting op de balans per 31 december 2016

B1a Natuurgebieden en opstallen

Zoals in de grondslagen is vermeld, worden de natuurgebieden en bijbehorende opstallen, gezien het bijzondere karakter, p.m. op de balans vermeld.

	2016	2015
Boekwaarde per 1-1	p.m.	p.m.
Verwervingskosten natuurterreinen en opstallen	18.872	16.105
Af: subsidies voor verwervingen	6.187 -	9.833 -
niet gesubsidieerd deel ten laste van boekjaar	12.685 -	6.272 -
Boekwaarde per 31-12	p.m.	p.m.

De niet gesubsidieerde verwervingskosten bedroegen €12,7 miljoen. Dit bedrag werd voor €4,0 miljoen mogelijk gemaakt door een bijdrage uit het Droomfonds Haringvliet, alsmede 2,7 miljoen door specifieke ontvangen giften, erfstellingen en doorbelastingen aan derden. Van het resterende bedrag van €6,0 miljoen is €2,8 miljoen voor ontbrekende schakels en Meer Maas ten laste van de Bestemmingsreserve aankopen natuurterreinen gebracht en €0,4 miljoen ten laste van het Bestemmingsfonds Aankopen natuurterreinen. Het restant eigen middelen van €2,8 miljoen kwam ten laste van de begroting 2016 (begroot op €2 miljoen).

B1b Ruilgronden (x€1.000)

	2016	2015
Boekwaarde per 1-1	1.496	2.409
Bij: aanschaf uit te ruilen gronden en gebouwen	835	-
Bij: mutatie voorziening	5	14 -
Af: als natuurgebied opgenomen	-	259 -
Af: verkocht/geruild	110 -	640 -
Boekwaarde per 31-12	2.226	1.496

Natuurmonumenten heeft gronden in bezit die kunnen worden geruild met te verwerven natuurgebieden binnen het Natuur Netwerk Nederland.

De verwerving van die natuurgebieden kan daardoor worden bespoedigd. Deze ruilgronden liggen veelal buiten het Natuur Netwerk. Het is de bedoeling dat de gehele portefeuille van de ruilgronden de komende jaren wordt afgebouwd. Het tempo van uitruilen is afhankelijk van de grondmarkt en van landinrichtingsprocessen.

Onder deze post zijn tevens gebouwen opgenomen die zijn aangekocht met de intentie om deze op korte termijn weer te verkopen.

De ruilgronden zijn gewaardeerd op de kostprijs minus de ontvangen subsidies daarop, onder aftrek van een voorziening voor waardedaling van €1,1 miljoen.

B1c Bedrijfsgebouwen, inventaris en machines (x€1.000)

	2016	2015
Boekwaarde per 1-1	31.158	28.701
Bij: aanschaffingen	3.528	5.555
Af: desinvesteringen	227 -	-
Af: afschrijvingen	3.126 -	3.098 -
Boekwaarde per 31-12	31.333	31.158

De investeringen bedroegen €3,5 miljoen. In 2016 investeerde Natuurmonumenten, na aftrek van de betreffende subsidies, voor €1,4 miljoen in bedrijfsgebouwen.

Daarnaast is ook geïnvesteerd in inventarissen en ICT systemen voor €1,5 miljoen en in machines en installaties voor €0,6 miljoen.

De boekwaarde van de gebouwen, inventaris en machines is te splitsen in €21,3 miljoen bedrijfsgebouwen, €8,0 miljoen inventarissen en ICT systemen en €2,0 miljoen machines en installaties.

B2 Financiële vaste activa (x€1.000)

	2016	2015
Deelnemingen	194	194
Subsidies verwervingen	2.284	2.772
Leningen	157	111
Boekwaarde per 31-12	2.635	3.077

De post Deelnemingen bestaat uit de 33% deelneming in Grensmaas Consortium B.V. en de 25% deelneming in Buitenleven Vakanties B.V.

Per 31 december 2016 bedraagt het totaal van de geconsolideerde deelnemingen met een positieve netto vermogenswaarde €1.571 duizend en met een negatieve netto vermogenswaarde €10.495 duizend. Deze bedragen zijn in de consolidatie geëlimineerd. De opbouw is als volgt: Stichting Participaties Natuurmonumenten €164 duizend negatief, Beekvliet B.V. €567 duizend positief, Frisia B.V. €100 duizend negatief, N.V. 't Geslagen Stuk', Maatschappij tot Exploitatie van Onroerende Goederen €64 duizend positief, B.V. Ontginningen der Erven Abraham Ledeboer €216 duizend negatief, Beleggingsmaatschappij Roode Zee B.V. €940 duizend positief en Maatschappij tot Exploitatie van onroerende goederen "Eiland de Tien Gemeten" B.V. met haar 100% deelneming B.V. Koelhuis Delta €10.015 duizend negatief.

De post Subsidies verwervingen heeft betrekking op de langlopende leningen bij het Nationaal Groenfonds, vermeld onder B10. De rente en aflossingen van deze leningen zullen worden voldaan door diverse overheidsinstanties en daarom is hiervoor een langlopende vordering opgenomen.

B3 Voorraden

De voorraden van €0,1 miljoen betreffen de artikelen die Natuurmonumenten verkoopt, zoals boeken, wandelroutes en fietsroutes.

B4 Vorderingen (x€1.000)

	2016	2015
Subsidies exploitatie	17.455	17.556
Subsidies verwervingen	4.203	7.268
Subsidies projecten	6.077	8.770
Debiteuren	4.895	4.172
Nalatenschappen	3.759	3.253
Obligatierente	219	1.265
Overige	2.018	1.930
Boekwaarde per 31-12	38.626	44.214

De vordering Subsidies exploitatie betreft de subsidie voor 2016 die op basis van de meerjarige beschikkingen over 2016 achteraf zullen worden ontvangen.

De vorderingen Subsidies verwervingen en Subsidies projecten bevatten de betreffende subsidies minus de ontvangen voorschotten daarop.

In deze specificatie zijn de vorderingen van de vereniging op groepsmaatschappijen voor een totaal bedrag van €11.165 duizend geëlimineerd. Dit bedrag is als volgt opgebouwd:

Stichting Participaties Natuurmonumenten €428 duizend, Maatschappij tot Exploitatie van onroerende goederen "Eiland de Tien Gemeten" B.V. €10.425 duizend,

Frisia B.V. €71 duizend en B.V. Ontginningen der Erven Abraham Ledeboer €241 duizend.

B5 Effecten en overige beleggingen (x€1.000)

	2016		2015	
Aandelen:				
- Ter beurse genoteerd	54.456		53.056	
- Niet ter beurse genoteerd	307		300	
Staatsobligaties	54.763		53.356	
Bedrijfsobligaties	16.716		56.827	
Hypotheekfondsen	67.244		64.211	
	22.128		18.219	
Totaal effecten		160.851		192.613
Overige tegoeden bij banken	30.439		458	
Overige beleggingen	311		452	
Totaal overige beleggingen		30.750		910
Totaal beleggingen		191.601		193.523

In 2016 zijn staatsobligaties afgelost. Een deel hiervan is aangewend om het bankkrediet te verlagen. Er is bewust gekozen om dit niet direct opnieuw in staatsobligaties te beleggen, omdat het op dit moment financieel gunstiger is om banktegoeden aan te houden. Het saldo onder Overige tegoeden bij banken blijft daarom beschikbaar voor de aankoop van effecten.

Verloopoverzicht 2016 per categorie (x€1.000)

	Aandelen	Staatsobligaties	Bedrijfs- obligatiefondsen	Hypotheken	Banktegoeden en overige
Stand 1-1	53.356	56.827	64.211	18.219	910
Aankopen -/- verkopen	49	39.005 -	-	3.000	29.840
Bij/Af: Koersresultaten	1.358	1.106 -	3.034	909	-
Stand 31-12	54.763	16.716	67.244	22.128	30.750
Stand 31-12 in %	28,6%	8,7%	35,1%	11,5%	16,0%
Stand 1-1 in %	27,6%	29,4%	33,2%	9,4%	0,5%

B6 Liquide middelen

Hierin is begrepen de verwervingssubsidie voor gronden aan de Maas van €10,5 miljoen die is gestald bij het Nationaal Groenfonds. Dit bedrag is tevens opgenomen onder de Kortlopende schulden. Ook is hierin begrepen €6,0 miljoen voor het Bestemmingsfonds Marker Wadden dat eveneens bij het Nationaal Groenfonds is gestald.

B7 Ministerie EZ inzake lening verwervingssubsidies

De cijfermatige opstelling is opgenomen onder de toelichting van B11.

B8a Reserve als bron van inkomsten (x€1.000)

	2016	2015
Beschikbaar per 1-1	168.300	183.480
Bestemmingsreserve aankopen natuurterreinen	2.830	20.228
Overige bestemmingsreserves en-fondsen	7.041	12.871
Resultaat boekjaar	10.596	17.919
Beschikbaar per 31-12	167.575	168.300

Beschermen van natuur in Nederland kost geld, nu en later. Om te kunnen garanderen dat Natuurmonumenten haar natuurgebieden ook in de verre toekomst behoudt en beschermt, is een inkomstenbron nodig die een deel van de jaarlijkse exploitatiekosten dekt. Hiervoor gebruikt Natuurmonumenten het jaarlijkse rendement op de beleggingen. Om stabiliteit te hebben in de exploitatie van de natuurgebieden wordt de bijdrage uit de Reserve als bron van inkomsten aan de staat van baten en lasten van de vereniging jaarlijks bepaald op basis van een flexibele staffel (hoe lager het aanwezige reële vermogen, hoe lager het bedrag

dat beschikbaar wordt gesteld aan de staat van baten en lasten). Het verschil tussen het werkelijke rendement en de vastgestelde bijdrage aan de exploitatierekening komt ten gunste aan of ten laste van de Reserve als bron van inkomsten. De reserve is in de loop der jaren gevormd door toevoeging van grote extra bijzondere ontvangsten uit vooral erfstellingen en beleggingsopbrengsten. De reserve is ook een buffer voor jaren met mogelijk tegenvallende inkomsten. De reserve stelt Natuurmonumenten in staat vast te houden aan natuurbescherming

als kerndoelstelling. Alleen met een reserve kunnen we het beheren en behouden van natuur ook voor volgende generaties garanderen. Als gevolg van deze lange termijn-doelstelling is er voor gekozen om, naast de Reserve als bron van inkomsten, geen afzonderlijke continuïteitsreserve (CBF-definitie) in de balans op te nemen.

Na de mutaties in alle bestemmingsfondsen en bestemmingsreserves resteert uiteindelijk een negatief saldo van €0,7 miljoen dat is onttrokken aan de Reserve als bron van inkomsten.

B8b Bestemmingsreserve invoeren meerjarenplan (x€1.000)

Deze bestemmingsreserve is gevormd om de kosten op te vangen die gepaard gaan met de invoering van het meerjarenplan van Natuurmonumenten.

	2016	2015
Beschikbaar per 1-1	428	428
Af: bestedingen	148 -	-
Beschikbaar per 31-12	280	428

B8c Bestemmingsreserve aankopen natuurterreinen (x€1.000)

Het bestuur van Natuurmonumenten heeft besloten om in te zetten op de verwerving van de zgn. 98 ontbrekende schakels om het Nationaal Natuur Netwerk te dichtten.

Hiervoor is een bestemmingsreserve gevormd. Om deze eigen bijdrage te kunnen financieren heeft het bestuur in 2015 besloten om een deel van de Reserve als bron van inkomsten hiervoor beschikbaar te stellen.

Daarnaast is besloten om de verkoopopbrengsten van hectares en kleigronden in te zetten voor grondaankopen langs de Maas.

	2016	2015
Beschikbaar per 1-1	28.198	7.970
Af: eigen middelen ontbrekende schakels en Meer Maas	2.830 -	2.775 -
Bij: dotatie t.b.v. ontbrekende schakels	-	22.000
dotatie t.b.v. aankopen Meer Maas	-	1.003
Beschikbaar per 31-12	25.368	28.198

6 JAARREKENING 2016

B8d Bestemmingsfondsen (x€1.000)

	2016	2015
Beschikbaar per 1-1	25.705	12.834
Bij: giften/donaties/acties derden	3.255	16.069
Bij: beleggingsresultaat	225	505
Af: bestedingen	10.373 -	3.703 -
Beschikbaar per 31-12	18.812	25.705

Specificatie:	Saldo 01-01-2016	Besteding in 2016	Toevoeging in 2016	Saldo 31-12-2016
Fonds Marker Wadden	13.600	7.608	-	5.992
Fonds mr. C.G.J.B. Henny	1.308	593	51	766
Fonds Wijde Blik	1.439	72	56	1.423
Fonds Acquoy-Nairac	1.554	371	60	1.244
Fonds Nieuwkoopse Plassen	175	7	7	175
Fonds Stichting Tentink Antink	616	8	24	632
Fonds Aankopen natuurterreinen	1.440	431	575	1.583
Het Kievitsbloem Fonds	134	-	5	139
Fonds Martin van Gent Project	446	5	17	459
Van Tienhoven Studiefonds	69	-	3	72
Fonds Antoon Cabout	40	-	2	42
Everwijn Arntzenfonds	26	1	1	26
Bomenfonds	318	225	70	163
Fonds overige donaties	4.540	1.053	2.610	6.097
	25.705	10.373	3.480	18.812

Aan deze fondsen zijn de ultimo boekjaar nog niet bestede giften en donaties, alsmede de beleggingsopbrengsten van 2016 toegevoegd, en zijn de bestedingen van in voorgaande jaren toegevoegde giften en donaties onttrokken. De doelstelling van de bestemmingsfondsen is door derden bepaald. Daarbij is in enkele gevallen ook bepaald dat de hoofdsom in stand moet blijven en dat alleen het verkregen rendement mag worden besteed.

In de onderstaande tabel wordt onderscheid gemaakt tussen de hoofdsommen die in stand moeten blijven en het bedrag dat kan worden besteed.

Specificatie:	Hoofdsom	Beschikbaar voor besteding	Saldo 31-12-2016
Fonds Marker Wadden	-	5.992	5.992
Fonds mr. C.G.J.B. Henny	-	766	766
Fonds Wijde Blik	1.236	187	1.423
Fonds Acquoy-Nairac	-	1.244	1.244
Fonds Nieuwkoopse Plassen	175	-	175
Fonds Stichting Tentink Antink	465	167	632
Fonds Aankopen natuurterreinen	-	1.583	1.583
Het Kievitsbloem Fonds	108	31	139
Fonds Martin van Gent Project	-	459	459
Van Tienhoven Studiefonds	29	43	72
Fonds Antoon Cabout	-	42	42
Everwijn Arntzenfonds	-	26	26
Bomenfonds	26	137	163
Fonds overige donaties	-	6.097	6.097
	2.039	16.773	18.812

Fonds Marker Wadden

Dit fonds heeft Natuurmonumenten verkregen dankzij een bijdrage van €15 miljoen van de Nationale Postcode Loterij voor de realisatie van eilanden in het Markermeer. In 2013 en 2014 werd €2,9 miljoen uitgegeven aan proef-aanleg en voorbereidingskosten. In 2015 is dankzij bijdragen van Rijk en Provincie voldoende financiering voor de aanleg van het eerste eiland verkregen en is de aanbesteding gestart. In 2016 is de uitvoering begonnen.

Fonds mr. C.G.J.B. Henny

Dit fonds heeft Natuurmonumenten verkregen dankzij testamentaire beschikkingen en moet worden besteed aan liefst één van de projecten van Natuurmonumenten. In 2016 is het rendement toegevoegd en is het fonds in ingezet voor de organisatiekosten van Natuurmonumenten voor het Marker Wadden project.

Fonds Wijde Blik

Dit fonds wordt gevormd door een subsidie van de provincie Noord-Holland en is bestemd voor de oeververdediging van de waterplas De Wijde Blik. In 2016 is het rendement toegevoegd en zijn de kosten voor de oeververdediging ten laste van het fonds gebracht.

Fonds Acquoy-Nairac

Dit fonds dient te worden aangewend voor cultuurhistorische doeleinden. In 2016 zijn kosten voor restauratie van enkele cultuurhistorische objecten ten laste van het fonds gebracht.

Fonds Nieuwkoopse Plassen

Van dit fonds gebruikt Natuurmonumenten de jaarlijkse beleggingsopbrengsten voor de financiering van het beheer in de Nieuwkoopse Plassen.

Fonds Stichting Tentink Antink

De rendementen van dit fonds besteedt Natuurmonumenten aan het behoud van en de zorg voor terreinen en opstallen met een belangrijke natuur- en cultuurhistorische waarde in de Gelderse Achterhoek.

Fonds Aankopen natuurterreinen

In 2016 is €0,4 miljoen aan niet-gesubsidieerde verwervingskosten natuurterreinen ten laste van dit fonds gebracht en is €0,6 miljoen toegevoegd uit diverse fondsenwervende acties.

Het Kievitsbloem Fonds

Het doel van dit fonds is het financieel ondersteunen van kleine waterwerken of andere projecten die noodzakelijk zijn voor het onderhoud of herstel van de natte natuur in Nederland. De voorkeur gaat uit naar behoud en beheer van de oevers van het Zwarte Water en het Zwarte Meer in Overijssel. In 2016 is het rendement toegevoegd.

Bomenfonds

Via Boomcadeau kan er worden bijgedragen aan het planten van bomen op diverse locaties.

Het Fonds Martin van Gent Project

In 2008 heeft Natuurmonumenten €0,7 miljoen ontvangen uit een nalatenschap. Onder de naam 'Martin van Gent Project' kan het restant van €0,4 miljoen besteed worden aan het verwerven van gronden voor natuur in relatie tot jeugdeducatie (onder meer voor kansarme jongeren). Met de erven is afgesproken dat het fonds zal worden ingezet voor het realiseren van natuurspeelplaatsen.

Van Tienhoven Studiefonds

Dit fonds is beschikbaar voor wetenschappelijk onderzoek.

Fonds Antoon Cabout

Het doel van dit fonds is onderhoud en beheer als ook verwerving van natuurgebieden in de omgeving van Wolfheze en het gebied Planken Wambuis, alsmede uitbreiding van verbindingzones tussen de Nieuwkoopse Plassen en de Groene Jonker.

Everwijn Arntzenfonds

Natuurmonumenten gebruikt het rendement van dit fonds als dekking van de exploitatiekosten. De hoofdsom blijft in stand.

Fonds overige donaties (x€1.000)

	Saldo 01-01-2016	Besteding in 2016	Toevoeging in 2016	Saldo 31-12-2016
Nationale Postcode Loterij Velperwaard	731	65	-	666
Nationale Postcode Loterij Eerde	1.007	97	-	910
Nationale Postcode Loterij Natuur toegankelijk voor iedereen	-	41	1.965	1.924
Droomfonds Haringvliet	125	73	238	290
Beheer Schieveen/Akerdijkse Plassen	123	-	-	123
Beekbergerwoud	152	-	-	152
Energieprojecten Nuon	235	25	-	210
Bouwwerken	449	6 -	114	569
Overige	1.718	757	293	1.254
	4.540	1.053	2.610	6.097

Het Fonds overige donaties wordt gevoed met de opbrengst uit eigen wervingsacties voor natuurbeheerprojecten en door ontvangen giften en donaties voor een specifiek doel. De gemaakte kosten van deze specifieke doelen komen ten laste van dit fonds.

6 JAARREKENING 2016

B9 Voorzieningen (x€1.000)

Dit betreft een in 2016 gevormde voorziening voor kosten die betrekking hebben op de per 1 oktober 2016 doorgevoerde reorganisatie.

	2016	2015
Stand per 1-1	-	-
Bij: dotatie	1.375	-
Stand per 31-12	1.375	-

In de enkelvoudige cijfers van de vereniging is een voorziening deelnemingen met een negatieve netto vermogenswaarde van totaal €10.495 duizend opgenomen. De toelichting hierop is opgenomen onder 'B2 Financiële vaste activa'. Deze voorziening deelneming heeft ook een direct verband met de geëlimineerde vorderingen, zie de toelichting onder 'B4 Vorderingen'.

B10a Langlopende schulden (x€1.000)

	2016	2015
Saldo per 1-1	3.327	3.570
Af: aflossingen	736 -	243 -
Beschikbaar per 31-12	2.592	3.327

Deze post verantwoordt leningen met een looptijd langer dan één jaar die zijn afgesloten voor het verwerven van natuurgebieden en het realiseren van restauratieprojecten. De gemiddelde rente bedroeg 3,7% in 2016 (2015: 4,1%).

B10b Kortlopende schulden (x€1.000)

	2016	2015
Crediteuren	11.876	9.709
Vooruitontvangen subsidies aankopen natuurterreinen	11.465	13.746
Vooruitontvangen subsidies projecten	10.466	11.200
Vooruitontvangen contributies volgend jaar	9.251	8.838
Rekening-courant banken	7.579	16.340
Niet-opgenomen vakantiedagen en vakantiegeld werknemers	6.652	6.499
Lopende verplichtingen projecten en verwervingen	1.992	2.808
Pensioenpremies	426	865
Loonheffing en premies sociale verzekeringen	1.025	1.107
Omzetbelasting	223	224
Aflossingsverplichting langlopende leningen	519	294
Overige schulden	5.846	3.245
	67.319	74.875

De vooruit ontvangen subsidies op projecten en aankopen natuurterreinen betreffen ontvangen subsidievoorschotten op de lopende, nog niet afgeronde projecten en aankopen.

De besteding zal in de komende jaren plaatsvinden.

De vooruit ontvangen contributies volgend jaar zijn de in 2016 geïnde contributies voor het jaar 2017.

Het verschuldigd bedrag in rekening-courant banken betreft o.a. de voorfinanciering van de te vorderen subsidies verwervingen ontbrekende schakels van €6,7 miljoen.

In 2016 is de bankschuld verlaagd door de verkoop van obligaties. Het restant betreft voornamelijk financiering vaste activa en vordering exploitatiesubsidies.

In deze specificatie zijn de schulden van de vereniging aan groepsmaatschappijen voor een totaal bedrag van €1.568 duizend geëlimineerd.

Dit bedrag is als volgt opgebouwd: Beleggingsmaatschappij Roode Zee B.V. €940 duizend, Beekvliet B.V. €563 duizend en N.V. 't Geslagen Stuk',

Maatschappij tot Exploitatie van Onroerende Goederen €65 duizend.

B11 Ministerie van EZ inzake leningen verwervingssubsidies (x€1.000)

Stand leningen per 1-1-2016	240.411
Af: aflossing in 2016, gefinancierd door het ministerie van EZ	7.622 -
Stand per 31-12-2016: lening Groenfonds/vordering Min EZ	232.789
Verloop nog toe te wijzen subsidies:	
Stand per 1-1-2016	1.509
Bij: storting door min EZ voor rente en aflossing	15.514
ontvangen rente op het uitstaande bedrag	-
Af: subsidies voor Natuurmonumenten en de Landschappen	-
betaling kosten Groenfonds en Natuurmonumenten	36 -
betaling rente en aflossing aan het Groenfonds	15.504 -
Stand per 31-12-2016 van nog toe te wijzen subsidies	1.483

Niet uit de balans blijvende rechten en verplichtingen

Lopende projecten

Per balansdatum bedroeg het nog niet bestede restantbudget van de lopende projecten €27 miljoen (incl. Natuurmonumenten-deel in Marker Wadden). Voor een deel van dit restantbudget zijn uitvoeringscontracten aangegaan. De kosten zijn voor €18 miljoen gedekt door subsidietoezeggingen en onttrekkingen uit het bestemmingsfonds Overige donaties, alsmede voor €6 miljoen uit het Bestemmingsfonds Marker Wadden. Het restant van €3 miljoen zal worden gefinancierd uit inkomsten in de komende jaren.

Verstrekte zekerheden

Bij de bank geldt een kredietfaciliteit van maximaal €30 miljoen, waarvan €15 miljoen voor de voorfinanciering van te ontvangen subsidiegelden voor grondaankopen. Hiervoor zijn de volgende zekerheden afgegeven:

- verklaring waarin wordt aangegeven geen zekerheden aan andere financiers te verstrekken of activa met hypotheek of andere goederenrechtelijke rechten te belasten;
- verpanding van vorderingen.

Leaseverplichtingen

Voor de bedrijfsauto's ten behoeve van het terreinbeheer zijn leasecontracten aangegaan met een looptijd van maximaal 6 jaar. De jaarlijkse leaseverplichting per balansdatum bedraagt ca. €0,8 miljoen.

6.5 Toelichting op de staat van baten en lasten over het boekjaar 2016

Ra1 Contributies van leden

De contributie-inkomsten kwamen in 2016 uit op €18,1 miljoen, dat is €1,1 miljoen hoger dan de begroting. Het aantal leden en donateurs steeg van 719.014 (ultimo 2015) naar 719.802 (ultimo 2016).

Ra2 Ontvangen giften en schenkingen (x€1.000)

	Realisatie 2016	Begroting 2016	Realisatie 2015
Fondsenwervende acties	3.297	4.700	2.209
Collectes	719	600	592
Overige giften en donaties	4.293	1.700	2.140
Verantwoord in het boekjaar	8.309	7.000	4.941

De ontvangen giften en schenkingen zijn samengesteld uit de opbrengsten uit fondsenwervende acties en overige giften en donaties van particulieren.

Van de ontvangsten uit giften en acties is in totaal €0,5 miljoen toegevoegd aan de bestemmingsfondsen.

6 JAARREKENING 2016

Ra3 Erfstellingen en legaten (x€1.000)

	Realisatie 2016	Begroting 2016	Realisatie 2015
Ontvangen in het boekjaar	8.270	-	10.327
Af: in het vorig boekjaar verantwoord	3.253 -	-	5.574 -
	5.017	-	4.753
Bij: te verwachten, maar nog niet ontvangen	3.759	-	3.253
Verantwoord in het boekjaar	8.776	8.100	8.006

De bate over 2016 van €8,8 miljoen is opgebouwd uit 163 nalatenschappen en legaten. De grootste nalatenschap bedroeg €2,1 miljoen.

Ra4 Resultaat verkoop artikelen (x€1.000)

	Realisatie 2016	Begroting 2016	Realisatie 2015
Omzet	1.025	1.000	1.009
Af: kostprijs van de omzet	582 -	600 -	577 -
Brutowinst	444	400	432

Het resultaat verkoop artikelen betreft de bruto winst op verkoop van boeken, wandelkaarten, kalenders e.d. via de webshop en in de bezoekerscentra.

Ra5 Sponsoring en bedrijfsgiften

De inkomsten uit sponsoring en bedrijfsgiften kwamen uit op €1,1 miljoen en waren daarmee gelijk aan de begroting en €0,2 miljoen lager dan in 2015.

Rb Aandeel in acties van derden: Nationale Postcode Loterij en overige (x€1.000)

	Realisatie 2016	Begroting 2016	Realisatie 2015
Nationale Postcode Loterij:			
jaarlijkse bijdrage	13.500	13.500	13.500
Marker Wadden	-	-	12.100
Droomfonds Haringvliet	4.235	-	-
Natuur toegankelijk voor iedereen	1.965	-	-
natuurloten	342	200	374
overige	-	-	183
	20.042	13.700	26.157
Vriendenloterij	792	400	666
Overige acties	271	200	375
Verantwoord in boekjaar	21.105	14.300	27.198

Deze post bestaat met name uit de bijdragen van de Nationale Postcode Loterij (NPL). In 1991 heeft Natuurmonumenten een overeenkomst voor dertig jaar met de Nationale Postcode Loterij gesloten. Hierin is vastgelegd dat de vereniging als begunstigde zal delen in de opbrengst van de loterij.

De Nationale Postcode Loterij heeft een Droomfonds-aanvraag toegekend voor het project Natuurherstel Haringvliet. Natuurmonumenten participeert in dit project en voert enkele projecten uit. Het in 2016 ontvangen bedrag van €4,2 miljoen is voor €4,0 miljoen besteed aan de aankoop van een natuurgebied.

Natuur toegankelijk voor iedereen betreft de in 2016 ontvangen bijdrage van de Nationale Postcode Loterij om de natuur toegankelijker te maken voor mensen met een beperking.

De overige acties betreffen puzzelacties met het tijdschrift Libelle.

6 JAARREKENING 2016

Rc Overheidssubsidies (x€1.000)

	Realisatie 2016	Begroting 2016	Realisatie 2015
Verwervingen van natuurterreinen	6.187	16.600	9.833
Exploitatie beheer natuurterreinen	22.185	22.350	21.488
Projecten beheer natuurterreinen	15.564	16.500	16.374
Verantwoord in het boekjaar	43.936	55.450	47.695

De subsidies voor verwervingen zijn €10,7 miljoen lager dan begroot door een lager volume aan verwervingen en een terugbetaling van subsidie uit voorgaande jaren van €1,1 miljoen. De hiermee samenhangende kosten zijn aanzienlijk lager dan begroot. Daarnaast is een deel van de aankopen natuurterreinen gefinancierd door giften en de bijdrage van Droomfonds Haringvliet.

Rd Baten uit beleggingen (x€1.000)

	Realisatie 2016	Begroting 2016	Realisatie 2015
Interest obligaties	1.963	-	2.284
Interest hypotheek	313	-	166
Dividend aandelen	801	-	509
Interest leningen en banksaldi	40 -	-	81 -
Gerealiseerd koersresultaat	109	-	1.346
Ongerealiseerd koersresultaat	4.086	-	9.786
Bruto resultaat beleggingen	7.232	2.900	14.010
Kosten beleggingen	214 -	300 -	246 -
Totaal resultaat beleggingen	7.018	2.600	13.764
In de staat van baten en lasten opgenomen onder:			
Rd1 Directe baten beleggingen	3.038	2.900	2.878
Rd2 Koersresultaten beleggingen	4.195	-	11.132
Rh4 Kosten beleggingen	214 -	300 -	246 -
	7.018	2.600	13.764

6 JAARREKENING 2016

Re Inkomsten terreinbeheer (x€1.000)

	Realisatie 2016	Begroting 2016	Realisatie 2015
Huren en pachten gebouwen	3.225	3.180	2.932
Pachtopbrengsten grond	3.755	3.300	3.468
Erfpachtopbrengsten	2.154	2.000	1.981
Verhuur vakantiewoningen	696	620	657
	9.831	9.100	9.038
Verkoop hout	1.507	2.600	1.780
Verkoop overige producten terreinbeheer	1.021	400	1.248
Excursies	1.088	800	669
Verleende diensten voor derden	870	400	632
Overige terreinopbrengsten	2.258	2.050	2.081
Verantwoord in het boekjaar	16.575	15.350	15.448

De inkomsten terreinbeheer bestaan uit structurele inkomsten uit huren en pachten en terreinproducten zoals hout, biomassa e.d. De overige terreinopbrengsten bevatten o.a. de verkoop van diverse fiets- en ruitervergunningen en pontkaartjes bij het eiland Tiengemetten, alsmede bijdragen van diverse bedrijven aan projecten.

Rf Overige baten (x€1.000)

	Realisatie 2016	Begroting 2016	Realisatie 2015
Totaal verkoop gebouwen, quota, gronden	2.261	2.000	3.066
Verantwoord in het boekjaar	2.261	2.000	3.066

De overige baten betreffen de verkoopopbrengsten van gebouwen en terreinen die geen directe waarde of functie hebben voor het verwezenlijken van de kerndoelstellingen.

Rg Besteed aan de doelstellingen (x€1.000)

	Realisatie 2016	Begroting 2016	Realisatie 2015
Aankopen natuurgebieden	18.872	22.150	16.105
Goed beheerder zijn	83.162	75.450	70.990
Beweging zijn	23.385	23.000	22.500
	125.419	120.600	109.595
in % van de baten	98,0%	97,6%	78,2%
in % van de totale lasten	90,5%	89,4%	89,7%
Verdeling baten in %:			
Voor doelstellingen	98,0%	97,6%	78,2%
Voor fondsenwerving en overige wervingskosten	6,6%	7,0%	5,2%
Voor beheer en administratie	3,7%	4,6%	3,8%
Naar reserves en fondsen	8,3% -	9,1% -	12,8%
	100,0%	100,0%	100,0%

Uitgaven voor Aankopen natuurgebieden betreffen de aankoopkosten van de natuurterreinen en de daarbij behorende opstallen.

Bestedingen aan Goed beheerder zijn betreffen het beheren, behouden en ontwikkelen van natuur- en cultuurwaarden in onze gebieden, alsmede het treffen van recreatievoorzieningen voor natuurbeleving. Hieronder vallen het jaarlijks terugkerende beheer, projectmatige kosten van inrichting, natuurontwikkeling, het groot onderhoud en restauratiewerkzaamheden. Bestedingen aan Beweging zijn zijn nodig om een burgerbeweging te zijn en ruimte te bieden aan mensen die betrokken zijn bij natuurbescherming en Natuurmonumenten.

De kosten voor Aankopen natuurgebieden zijn lager dan begroot vanwege een lager tempo van de verwerving van de ontbrekende schakels.

De kosten voor Goed beheerder zijn zijn hoger dan begroot. In de begroting was nog geen rekening gehouden met de uitvoering van het project Marker Wadden, omdat nog niet duidelijk was of dit project doorgang kon vinden. In 2016 is begonnen met de aanleg van het eerste eiland. De kosten hiervan bedroegen voor Natuurmonumenten € 7,6 miljoen, wat de hogere kosten voor Goed beheerder zijn verklaart. Deze kosten worden volledig gedekt door het Bestemmingsfonds Marker Wadden.

Het bestedingspercentage voor de doelstellingen van 98% is in 2016 positief beïnvloed door de bestedingen aan het project Marker Wadden. Hiertegenover staat een hoog percentage (onttrekking) Naar reserves en fondsen. In 2015 is het bestedingspercentage voor de doelstellingen juist negatief beïnvloed door de in 2015 als bate verantwoorde bijdrage aan het project Marker Wadden.

Rh1 Kosten eigen fondsenwerving (x€1.000)

	Realisatie 2016	Begroting 2016	Realisatie 2015
Verantwoord in het boekjaar	7.141	7.000	6.004
in % baten eigen fondsenwerving	19,4%	20,8%	18,3%

Rh2 Kosten aandeel acties derden

De realisatie over 2016 is vrijwel gelijk aan de begroting en de realisatie over 2015.

Rh3 Kosten subsidies overheden

Hieronder vallen de accountantskosten voor de deelverklaringen op subsidie-afrekeningen, alsmede de organisatiekosten die gepaard gaan met de subsidieverkrijging en indiening van subsidieafrekeningen.

Rh4 Kosten beleggingen

Hierin zijn de kosten begrepen van de externe vermogensbeheerders die Natuurmonumenten heeft ingeschakeld voor het beheer van de beleggingen. Tevens vallen de kosten van onafhankelijke vermogensadviezen hieronder.

Ri Kosten beheer en administratie (x€1.000)

	Realisatie 2016	Begroting 2016	Realisatie 2015
Verantwoord in het boekjaar	4.686	5.700	5.316
in % van de totale lasten	3,5%	4,7%	4,4%

De kosten voor beheer en administratie bestaan uit de kosten van de directie en de centrale stafafdelingen Financiën en Bedrijfsvoering. Natuurmonumenten volgt bij de vaststelling van deze kosten de aanbevelingen van Goede Doelen Nederland. Natuurmonumenten streeft ernaar om de kosten van beheer en administratie op 4% van de totale kosten te houden. In 2015 waren de kosten incidenteel hoog vanwege maatregelen die inkoopbesparingen gaan opleveren in de komende jaren.

De kosten beheer en administratie bevatten tevens de accountantskosten voor de controle van de jaarrekening. Hieronder volgt een specificatie van de accountantskosten. De kosten van gefactureerde projectcontroles zijn verantwoord onder Rh3 Kosten subsidies overheden.

Accountantskosten (x€1.000)

Categorie	Kosten 2016 door Ernst&Young Acc. LLP	Kosten overig netwerk EY	Totaal EY 2016	Totaal EY 2015
Controle van de jaarrekening	80	-	80	60
Diverse (fiscale) adviezen en reviews	7	61	68	31
Projectcontroles	86	-	86	91
Totaal inclusief btw	173	61	234	182

Kostenverdeelstaat naar Doelstelling, kosten werving baten en Kosten beheer en administratie (x€1.000)

	Aankopen natuurgebieden / Goed beheerder zijn	Beweging zijn	Kosten eigen fondsenwerving	Kosten aandeel acties derden	Kosten subsidies overheden	Kosten beleggingen	Kosten beheer en administratie	Totaal 2016	Begroting 2016	Totaal 2015
Aankopen natuurgebieden	18.872	-	-	-	-	-	-	18.872	22.150	16.105
Salarissen en sociale lasten	21.356	9.278	2.135	11	375	36	2.474	35.664	35.500	35.464
Pensioenlasten	2.634	1.144	263	1	46	4	305	4.399	4.500	4.383
Overige personeelskosten	3.631	1.043	184	2	3	0	280	5.143	4.000	3.969
Uitbesteed werk	45.145	9.863	4.110	473	36	0	952	60.579	53.500	48.361
Materiaalverbruik, kantoor- en administratiekosten	6.684	1.271	238	5	5	0	393	8.595	8.000	7.302
Afschrijvingskosten	2.443	527	103	4	4	0	45	3.126	3.000	3.098
Verzekeringen, financiële kosten, belastingen	562	126	100	0	94	174	197	1.253	3.300	2.649
Overige kosten	707	133	8	0	0	0	41	889	950	913
Totale lasten	102.034	23.385	7.141	496	564	214	4.686	138.521	134.900	122.244

In de kostenverdeelstaat zijn de lasten uitgesplitst in kostencategorieën.

De totale kosten zijn €3,6 miljoen hoger dan begroot en €16,2 miljoen hoger dan in 2015.

Ten opzichte van de begroting zijn de kosten voor uitbesteed werk € 7,1 miljoen hoger, voornamelijk veroorzaakt door de niet begrote kosten voor het project Marker Wadden van € 7,6 miljoen. Voor deze extra kosten is in 2015 een bestemmingsfonds gevormd. De overige personeelskosten zijn € 1,1 miljoen hoger door hogere kosten i.v.m. de reorganisatie.

De kosten voor Verzekeringen, financiële kosten en belastingen zijn € 2,0 miljoen lager dan begroot vanwege teruggaven van waterschapslasten over voorgaande jaren. Daarnaast zijn de kosten voor Aankopen natuurterreinen € 3,2 miljoen lager dan begroot.

Ten opzichte van 2015 zijn de kosten voor Aankopen natuurterreinen € 2,8 miljoen hoger. Daarnaast zijn de kosten voor Uitbesteed werk € 12,2 miljoen hoger vanwege de kosten voor het project Marker Wadden, reorganisatiekosten en uitgave van het Natuurboek 2016.

Eind 2016 waren er 688 medewerkers in dienst bij de vereniging (eind 2015: 743), wat neerkomt op 574 fte's (2015: 612 fte's). Gemiddeld was de personele bezetting in 2016 593 fte's groot (in 2015: 609 fte's).

Beloning bestuurders

De bestuursleden van Natuurmonumenten verrichten hun werkzaamheden onbezoldigd. Ook verstrekt Natuurmonumenten geen leningen, voorschotten of garanties aan de bestuursleden. Wel kunnen zij de gemaakte reiskosten declareren. In 2016 werd € 4.648 reiskosten gedeclareerd door bestuursleden.

6 JAARREKENING 2016

Bezoldiging directie in 2016 (x€1.000)

Naam Functie	M.G.A.C. van den Tweel Algemeen directeur		T.J. Wams Directeur Natuurbeheer		C. Bronsky-Panis Directeur Financiën en Bedrijfsvoering	
Dienstverband						
Aard (looptijd)	onbepaald		onbepaald		onbepaald	
uren	37,00		37,00		37,00	
part-time percentage	100,00		100,00		100,00	
periode	01-01-2016 - 31-12-2016		01-01-2016 - 31-12-2016		01-01-2016 - 31-12-2016	
Bezoldiging (x€1.000)						
Jaarinkomen						
Bruto loon/salaris	131		118		118	
Vakantiegeld	11		9		9	
Eindejaarsuitkering, 13e/14e mnd	0		0		0	
Variabel jaarinkomen	0		0		0	
Totaal jaarinkomen*		142		127		127
Belastbare vergoedingen/bijtellings	3		0		0	
Pensioenlasten (wg deel)	17		20		16	
Pensioencompensatie	8		6		4	
		28		26		20
Overige beloningen op termijn	0		0		0	
Uitkeringen beëindiging dienstverband	0		0		0	
Totaal beloning 2016**		170		153		147
<i>Totaal beloning 2015**</i>		<i>166</i>		<i>148</i>		<i>142</i>
*BSD score maximum €145.000						
**WNT2 norm maximum €179.000						
Totaal beloning 2016		170		153		147
SV lasten (wg deel)	10		10		10	
		10		10		10
Totaal bezoldiging 2016 incl. werkgeverslasten		180		163		157
<i>Totaal bezoldiging 2015 incl. werkgeverslasten</i>		<i>176</i>		<i>162</i>		<i>152</i>

Beloning leden van de directie

De directiesalarissen zijn gebaseerd op de beloningsstructuur van de rijksoverheid. De verdere uitgangspunten voor de directiesalarissen staan in de 'Adviesregeling beloning directeuren van goede doelen' opgesteld door Goede doelen Nederland (GDN) de branche-organisatie van erkende goede doelen (voorheen VFI). Het bestuur heeft op advies van de commissie voor de directie het bezoldigingsbeleid, de hoogte van de directiebeloning en de hoogte van andere bezoldigingscomponenten vastgesteld. Het beleid wordt periodiek geactualiseerd. De laatste evaluatie was op 15 december 2015.

Bij de bepaling van het bezoldigingsbeleid en de vaststelling van de beloning volgt Natuurmonumenten de Regeling beloning directeuren van goede doelen ten behoeve van besturen en raden van toezicht (zie www.goededoelennederland.nl). Deze adviesregeling is per 1 oktober 2015 voor het laatst aangepast.

Deze regeling geeft aan de hand van zwaartecriteria een maximumnorm voor het jaarinkomen. De weging van de situatie bij Natuurmonumenten vond plaats door de commissie voor de directie van het bestuur. Dit leidde tot een zogenaamde BSD-score van 538 punten voor de algemeen directeur en 468 punten voor de andere directeuren. De voor de toetsing aan de geldende maxima relevante werkelijke jaarinkomens van de directie bedroegen voor M.G.A.C. van den Tweel €142.156, T.J. Wams €127.498 en C. Bronsky-Panis €127.498. De jaarinkomens bleven daarmee binnen de geldende maxima (BSD score maximum €145.000).

Het jaarinkomen, de belaste vergoedingen/bijtellings, de werkgeversbijdrage pensioen, de pensioencompensatie en de overige beloningen op termijn bedroegen voor M.G.A.C. van den Tweel €170.829, T.J. Wams €153.298 en C. Bronsky-Panis €147.397. Deze bedragen bleven binnen het in de regeling opgenomen maximum bedrag

van €179.000 per jaar (norm WNT2).

De belaste vergoedingen/bijtellings, de werkgeversbijdrage pensioen en de overige beloningen op termijn stonden bovendien in een redelijke verhouding tot het jaarinkomen.

Onkostendeclaraties directie

Voor de uitoefening van hun functie maken de leden van de directie onkosten. Er worden geen leningen, voorschotten of anderszins verstrekt. Directieleden hebben geen beschikking over leaseauto's. Uitsluitend daadwerkelijk gemaakte, zakelijke reis- en verblijfkosten die direct samenhangen met de functie-uitoefening kunnen worden gedeclareerd.

In 2016 heeft de directie de volgende onkosten gemaakt:

Onkostendeclaraties directie (x€1.000)

	Realisatie 2016	Realisatie 2015
Kilometervergoeding voor gebruik eigen auto	10	13
Overige reiskosten	1	3
Verblijf- en representatiekosten	4	6
Kosten opleiding en coaching	0	6
Totaal	15	28

6 JAARREKENING 2016

Overzicht van in- en uitgaande kasstromen

Met dit overzicht wordt inzicht gegeven in het verloop van de in- en uitgaande kasstromen over 2016.

Overzicht van in- en uitgaande kasstromen (x€1 miljoen)

		2016	2015
Inkomend			
Ra	Baten uit eigen fondsenwerving	36,8	34,5
Rb	Aandeel in acties van derden	21,1	15,1
Rc	Overheidssubsidies	47,3	36,9
Rd1	Direct resultaat beleggingen	4,1	3,3
Re/f	Inkomsten terreinbeheer en overige inkomsten	22,5	16,7
B1b/c	Desinvesteringen materiële vaste activa	0,3	0,6
B2	Aflossingen Financiële vaste activa	0,5	0,4
B5	Verkopen effecten	6,1	9,3
Totaal inkomend		138,7	116,8
Uitgaand			
Rg	Betalingen inzake doelstellingen	122,1	106,6
Rh	Betalingen inzake wervingskosten	8,4	7,3
Ri	Betalingen beheer en administratie	4,7	5,3
B1c	Investeringen gebouwen machines,ruilgronden	4,4	5,8
B10a	Aflossingen op langlopende leningen	0,7	0,2
Totaal uitgaand		140,3	125,2
Totaal mutatie liquide middelen		1,6 -	8,4 -
Liquide middelen per 1 januari		10,9	19,3
Liquide middelen per 31 december		9,2	10,9
<i>Liquide middelen per 31 december</i>			
Verantwoord onder B6 Liquide middelen		16,8	27,2
Verantwoord onder B10b Kortlopende schulden		7,6 -	16,3 -
		9,2	10,9

Overige gegevens 2016

Bestemming resultaat (x€1.000)

Toegevoegd/onttrokken aan	2016	2015
Reserve als bron van inkomsten	725 -	15.180 -
Bestemmingsreserve invoeren meerjarenplan	148 -	-
Bestemmingsreserve aankopen natuurterreinen	2.830 -	20.228
Bestemmingsfondsen	6.893 -	12.871
Totaal resultaat	10.596 -	17.919

De bestemming van het resultaat 2016 voerde Natuurmonumenten uit conform het besluit van het bestuur. Na de mutaties in de bestemmingsfondsen en bestemmingsreserves resteert uiteindelijk een negatief saldo van €0,7 miljoen dat is onttrokken aan de Reserve als bron van inkomsten.

Controleverklaring van de onafhankelijke accountant

Aan: het bestuur van Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland

Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen jaarrekening 2016

Ons oordeel

Wij hebben de jaarrekening 2016 van Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland te 's-Graveland gecontroleerd.

Naar ons oordeel geeft de in dit jaarverslag opgenomen jaarrekening een getrouw beeld van de grootte en de samenstelling van het vermogen van Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland per 31 december 2016 en van het resultaat over 2016 in overeenstemming met de in Nederland geldende RJ-Richtlijn 650 Fondsenwervende Organisaties.

De jaarrekening bestaat uit:

- de balans per 31 december 2016;
- de staat van baten en lasten over 2016;
- de toelichting met een overzicht van de gehanteerde grondslagen voor financiële verslaggeving en andere toelichtingen.

De basis voor ons oordeel

Wij hebben onze controle uitgevoerd volgens het Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse controlestandaarden vallen. Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de sectie Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening.

Wij zijn onafhankelijk van Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland zoals vereist in de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assurance-opdrachten (ViO) en andere voor de opdracht relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA).

Wij vinden dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen andere informatie

Naast de jaarrekening en onze controleverklaring daarbij, omvat het jaarverslag andere informatie, die bestaat uit:

- het bestuursverslag; en
- de overige gegevens.

Op grond van onderstaande werkzaamheden zijn wij van mening dat de andere informatie:

- met de jaarrekening verenigbaar is en geen materiële afwijkingen bevat;
- alle informatie bevat die op grond van Titel 9 Boek 2 BW is vereist.

Wij hebben de andere informatie gelezen en hebben op basis van onze kennis en ons begrip, verkregen vanuit de jaarrekeningcontrole of anderszins, overwogen of de andere informatie materiële afwijkingen bevat. Met onze werkzaamheden hebben wij voldaan aan de vereisten in Titel 9 Boek 2 BW en de Nederlandse Standaard 720. Deze werkzaamheden hebben niet dezelfde diepgang als onze controlewerkzaamheden bij de jaarrekening.

De directie is verantwoordelijk voor het opstellen van de andere informatie, waaronder het bestuursverslag en de overige gegevens in overeenstemming met RJ-Richtlijn 650 Fondsenwervende Organisaties.

Beschrijving van verantwoordelijkheden met betrekking tot de jaarrekening Verantwoordelijkheden van het bestuur voor de jaarrekening

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opmaken en getrouw weergeven van de jaarrekening in overeenstemming met de in Nederland geldende RJ-Richtlijn 650 Fondsenwervende Organisaties. In dit kader is het bestuur verantwoordelijk voor een zodanige interne beheersing die het bestuur noodzakelijk acht om het opmaken van de jaarrekening mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fouten of fraude.

Bij het opmaken van de jaarrekening moet de directie afwegen of de vereniging in staat is om haar werkzaamheden in continuïteit voort te zetten. Op grond van genoemd verslaggevingsstelsel moet de directie de jaarrekening opmaken op basis van de continuïteitsveronderstelling, tenzij de directie het voornemen heeft om de vennootschap te liquideren of de bedrijfsactiviteiten te beëindigen of als beëindiging het enige realistische alternatief is. De directie moet gebeurtenissen en omstandigheden waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of de vereniging haar bedrijfsactiviteiten in continuïteit kan voortzetten, toelichten in de jaarrekening.

Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening

Onze verantwoordelijkheid is het zodanig plannen en uitvoeren van een controleopdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel.

Onze controle is uitgevoerd met een hoge mate maar geen absolute mate van zekerheid waardoor het mogelijk is dat wij tijdens onze controle niet alle materiële fouten en fraude ontdekken.

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van deze jaarrekening nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Wij hebben deze accountantscontrole professioneel kritisch uitgevoerd en hebben waar relevant professionele oordeelsvorming toegepast in overeenstemming met de Nederlandse controlestandaarden, ethische voorschriften en de onafhankelijkheidseisen. Onze controle bestond onder andere uit:

- het identificeren en inschatten van de risico's dat de jaarrekening afwijkingen van materieel belang bevat als gevolg van fouten of fraude, het in reactie op deze risico's bepalen en uitvoeren van controlewerkzaamheden en het verkrijgen van controle-informatie die voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

Bij fraude is het risico dat een afwijking van materieel belang niet ontdekt wordt groter dan bij fouten. Bij fraude kan sprake zijn van samenspanning, valsheid in geschrifte, het opzettelijk nalaten transacties vast te leggen, het opzettelijk verkeerd voorstellen van zaken of het doorbreken van de interne beheersing;

- het verkrijgen van inzicht in de interne beheersing die relevant is voor de controle met als doel controlewerkzaamheden te selecteren die passend zijn in de omstandigheden. Deze werkzaamheden hebben niet als doel om een oordeel uit te spreken over de effectiviteit van de interne beheersing van de entiteit;
- het evalueren van de geschiktheid van de gebruikte grondslagen voor financiële verslaggeving en het evalueren van de redelijkheid van schattingen door het bestuur en de toelichtingen die daarover in de jaarrekening staan;
- het vaststellen dat de door het bestuur gehanteerde continuïteitsveronderstelling aanvaardbaar is. Tevens het op basis van de verkregen controle-informatie vaststellen of er gebeurtenissen en omstandigheden zijn waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of de vereniging haar bedrijfsactiviteiten in continuïteit kan voortzetten. Als wij concluderen dat er een onzekerheid van materieel belang bestaat, zijn wij verplicht om aandacht in onze controleverklaring te vestigen op de relevante gerelateerde toelichtingen in de jaarrekening. Als de toelichtingen inadequaat zijn, moeten wij onze verklaring aanpassen. Onze conclusies zijn gebaseerd op de controle-informatie die verkregen is tot de datum van onze controleverklaring. Toekomstige gebeurtenissen of omstandigheden kunnen er echter toe leiden dat een vereniging haar continuïteit niet langer kan handhaven;

- het evalueren van de presentatie, structuur en inhoud van de jaarrekening en de daarin opgenomen toelichtingen; en
- het evalueren of de jaarrekening een getrouw beeld geeft van de onderliggende transacties en gebeurtenissen.

Wij communiceren met het bestuur onder andere over de geplande reikwijdte en timing van de controle en over de significante bevindingen die uit onze controle naar voren zijn gekomen, waaronder eventuele significante tekortkomingen in de interne beheersing.

Amsterdam, 18 april 2017
Ernst & Young Accountants LLP
w.g. B. Minks RA

Ondertekening en datering

De jaarrekening is opgesteld onder verantwoordelijkheid van het bestuur van de vereniging Natuurmonumenten.

's-Graveland, namens het bestuur,

G. J. Wijers
voorzitter

J.W. Schuiling
penningmeester

2016

BEGROTING 2017 EN FINANCIËEL MEERJARENPLAN 2017-2019

Meerjarenplan 2013-2018

Het meerjarenplan is opgebouwd op basis van de strategie van Natuurmonumenten. In 2015 heeft een geplande herijking plaatsgevonden waarin de strategie van Natuurmonumenten is aangescherpt. De van oorsprong vier hoofdlijnen zijn teruggebracht naar de twee hoofdlijnen Burgerbeweging en Goed beheerder. Natuurmonumenten wil nog steeds een goed beheerder zijn en een beweging van mensen met hart voor de natuur. Natuurmonumenten beweegt zich echter meer onder de mensen en mengt zich namens hen in het politieke debat. In 2016 is de koers ingezet voor een gewijzigde organisatiestructuur, waarbij de beheereenheden centraal komen te staan. De oude regio's zijn vervallen per 1 oktober 2016. De gebiedsmanagers worden aangestuurd door een landsdeelmanager over drie gebieden: Noord, Midden en Zuid.

Vanwege onzekere economische ontwikkelingen wordt de financiële meerjarenverkenning beperkt tot drie jaar.

Ontwikkeling inkomsten

De inkomsten stijgen in de planperiode licht als gevolg van stijgende inkomsten uit de SNL subsidie en de inkomsten terreinbeheer. De inkomsten uit de SNL subsidie worden ingezet in het natuurbeheer. Hiertegenover staan bestedingen in onder meer het uitbestede werk. Per 1 januari 2017 zijn er nieuwe afspraken gemaakt met de provincies voor een beschikkingsperiode van 6 jaar. De SNL subsidies stijgen licht als gevolg van extra ha's en afspraken over wijzigingen in beheertypen. De ha stijgen als gevolg van nieuwe grond verwervingen.

De stijging van de inkomsten terreinbeheer betreft onder meer inkomsten uit natuurbegraven. In 2016 was er een eenmalige bate van het Natuurboek, deze was opgenomen onder de fondsenwervende inkomsten.

Ontwikkeling bestedingen

Naast de stijgende trend in inkomsten zien we tevens een lichte toename van de bestedingen. De aankoop van natuurterreinen is een belangrijk speerpunt voor de organisatie. Dit betreft het verwerven van de ontbrekende schakels in het Nationaal Natuur Netwerk. De bestedingen van het goed beheerder zijn nemen licht toe als gevolg van hogere uitbestedingen en loonkosten. De loonkosten en de uitbestedingen betreffen vooral het beheer en de uitvoering van natuurprojecten en onderhoud gebouwen. De uitbestedingen stijgen in het bijzonder door de toegevoegde beheerkosten als gevolg van aankopen natuur en meer projecten. In de uitbestedingen is niet opgenomen de onttrekking van middelen voor het project Marker Wadden. Deze middelen zullen wel worden besteed in de komende jaren, maar deze zijn gedekt door het hiervoor gevormde bestemmingsfonds. De afschrijvingen stijgen door het niveau van investeren in gebouwen, IT en machines.

De loonkosten zijn opgenomen conform de nieuwe organisatie inrichting. De stijging is het gevolg van CAO stijgingen in de planperiode. De post uitbestede werk neemt toe als gevolg van een inflatie correctie.

Ontwikkeling resultaat

Het resultaat is negatief als gevolg van het benutten van bestemmingsfondsen en reserves. Dit betreffen inkomsten uit giften en subsidies die in voorgaande jaren zijn ontvangen en hier staan in latere jaren bestedingen tegenover. Tevens is een bestemmingsreserve gevormd voor de aankoop van ontbrekende schakels. De verwerkingkosten worden ten laste van deze bestemmingsreserve gebracht. Na onttrekking aan fondsen en reserves is het resultaat nul. Natuurmonumenten streeft jaarlijks naar een neutraal resultaat na onttrekking aan fondsen en reserves.

7 BEGROTING 2017 EN FINANCIËEL MEERJARENPLAN 2017-2019

Financieel meerjarenplan 2017 - 2019 (x€1 miljoen)

	2017	2018	2019
Ra Baten uit eigen fondsenwerving			
Ra1 Contributies van leden	18,9	18,2	17,8
Ra2 Ontvangen giften en schenkingen	4,4	4,7	4,7
Ra3 Erfstellingen en legaten	8,3	8,5	8,7
Ra4 Resultaat verkoop artikelen	0,2	0,3	0,3
Ra5 Sponsoring en bedrijfsgiften/Partnerschappen	1,2	1,2	1,3
	33,0	32,9	32,8
Rb Aandeel in acties van derden	14,4	14,4	14,4
Rc Overheidssubsidies	54,3	54,8	54,9
Rd1 Directe baten uit beleggingen	6,3	5,5	5,4
Rd2 Koersresultaat uit beleggingen	-	-	-
Re Inkomsten terreinbeheer	15,7	18,1	19,8
Rf Overige baten	2,5	2,0	2,0
Totaal inkomsten	126,2	127,7	129,3

7 BEGROTING 2017 EN FINANCIEEL MEERJARENPLAN 2017-2019

Financieel meerjarenplan 2017 - 2019 (x€1 miljoen)

		2017	2018	2019
Rg	Besteed aan de doelstellingen			
Rg1	Aankopen natuurgebieden	18,2	18,2	18,2
Rg2	Goed beheerder zijn	77,0	78,0	79,0
Rg3	Beweging zijn	20,8	20,8	21,0
		116,0	117,0	118,2
Rh	Werving baten			
Rh1	Kosten eigen fondsenwerving	6,6	6,7	6,7
Rh2	Kosten acties derden	0,5	0,5	0,5
Rh3	Kosten subsidies overheden	0,8	0,8	0,8
Rh4	Kosten beleggingen	0,3	0,3	0,3
		8,2	8,3	8,3
Ri	Beheer en administratie			
Ri1	Kosten beheer en administratie	5,2	5,3	5,3
	Totaal bestedingen	129,4	130,5	131,8
	Resultaat	3,2 -	2,8 -	2,6 -
	Toegevoegd / onttrokken aan			
	Bestemmingsreserve aankopen natuurterrein	2,5	2,5	2,5
	Bestemmingsfondsen	0,7	0,3	
	Saldo fondsen en reserves	3,2	2,8	2,5
	Correctie werkelijk resultaat beleggingen	2,6 -	0,5 -	1,8
	Reserve als bron van inkomsten	2,6 -	0,5 -	1,8

Centraal kantoor Natuurmonumenten

Bezoekadres

Schaep en Burgh
Noordereinde 60
1243 JJ 's-Graveland

Postadres

Postbus 9955
1243 ZS 's-Graveland
T (035) 655 99 33

Ledenservice

Postbus 9911
1243 ZR 's-Graveland
T (035) 655 99 11

Natuurmonumenten